

Hrvatski i srpski

Srednoselec, Tea

Master's thesis / Diplomski rad

2011

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:279029>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-01**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij Hrvatskoga jezika i književnosti

Tea Srednoselec

Hrvatski i srpski – dva susjedna slavenska jezika

Diplomski rad

Prof. dr. sc. Ivan Jurčević

Osijek, 2011.

Sadržaj

Uvod	4
1. O jeziku općenito	5
2. Slavenski jezici kao podskupina indoeuropskih jezika	5
2.1. Evolucija slavenskih jezika	6
3. Tijek razvoja hrvatskoga jezika od praslavenske jezične zajednice do Bečkog književnog dogovora 1850. godine	8
3.1. Bečki književni dogovor	10
3.2. Hrvatski jezik pod drugim jačim udarom srpskoga	10
3.3. Novosadski dogovor	12
3.4. Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika i događaji koji su uslijedili	13
4. Tijek razvoja srpskoga jezika od srednjovjekovne književnosti do 1990. godine	15
5. O nazivima jezika	16
5.1. Međunarodni nazivi jezika	20
6. Hrvatski jezik	22
6.1. Pismo, izgovor, pravopis	22
6.2. Glasovni sustav	23
6.3. Fleksijska morfologija	24
6.3.1. Imenice	24
6.3.2. Pridjevi	25
6.3.3. Zamjenice i brojevi	25
6.3.4. Glagoli	26
6.4. Tvorba riječi	26
6.5. Sintaksa	27
6.6. Leksik	27
7. Srpski jezik	27
7.1. Pismo, izgovor, pravopis	27

7.2. Glasovni sustav	28
7.3. Fleksijska morfologija	29
7.3.1. Imenice	29
7.3.2. Pridjevi	30
7.3.3. Zamjenice	31
7.3.4. Glagoli	31
7.4. Tvorba riječi	32
7.5. Sintaksa	33
7.6. Leksik	33
8. Jezične nedoumice	34
8.1. Vozni red ili red vožnje	34
8.2. Biciklist ili biciklista	34
8.3. Izvan ili van	34
8.4. Dakanje	35
8.5. Djelotvoran ili učinkovit	35
9. O purizmu i tuđicama	35
9.1. O purizmu iz „Braniča jezika hrvatskoga“ Nikole Andrića	38
9.2. O tuđicama ili <i>Različit odnos hrvatskog i srpskog jezika prema tuđicama</i>	38
Zaključak	43
Literatura	44

Sažetak

U ovome je radu prikazan odnos dvaju jezika – hrvatskoga i srpskog te njihov povijesni razvoj i suvremeno stanje na jezičnim razinama. Prije svega je ovdje prikazan razvoj iz zajedničkoga prajezika budući da i hrvatski i srpski jezik pripadaju porodici južnoslavenskih jezika. Nadalje, u radu se govori o utjecaju jednog jezika na drugi odnosno utjecaju srpskoga jezika na hrvatski te o posljedicama koje su proizašle iz takve situacije. U prvome dijelu rada više je riječi posvećeno samoj povijesti jezika, a kasnije se govori o nazivima koje su hrvatski i srpski jezik imali te o međunarodnim nazivima za te iste jezike. Donose se i primjeri razlika između navedenih jezika, a u drugom dijelu rada sva je pozornost posvećena detaljnijem opisu suvremenoga stanja na jezičnim razinama, a obrađeni su i neki od primjera jezičnih nedoumica. Rad je zaključen poglavljem o odnosima srpskog i hrvatskog jezika prema tuđicama i iznesenim stajalištem o jezičnom purizmu.

Ključne riječi: hrvatski jezik, srpski jezik, hrvatskosrpski/srpskohrvatski jezik, jezični purizam

Uvod

U ovome će se radu govoriti o dvama jezicima koji pripadaju skupini južnoslavenskih jezika – o hrvatskom i srpskom jeziku. Ono što je bit ovoga rada jest prikazivanje tijeka razvoja jezika i suvremeno stanje unutar svakog od njih. Između ostaloga, važno je dobro shvatiti uzroke i posljedice pojedinih zbivanja koja su utjecala na određena stanja koja su u pojedinim periodima označila jezičnu situaciju, ali i opće političke i gospodarske prilike. Baš radi toga ovdje će se govoriti i o povijesti jezika od zajedničkog praslavenskog, bit će riječi o pojedinim ključnim događajima vezanim uz jezik, o različitim nazivima i diferencijacijama između hrvatskog i srpskog, poglavito obzirom na jezične razine, počevši od pisma, pravopisa, fonologije, morfologije, sintakse, preko tvorbe riječi i leksika. Na temelju svega navedenoga dobit će se jasan uvid u cjelokupnu problematiku o hrvatskom i srpskom jeziku koja je oduvijek pobuđivala posebnu pozornost, ponajviše u posljednjih dvadesetak godina.

1. O jeziku općenito

Jezik je ono što nas određuje, drugim riječima, on je skup činjenica koje čine jedinstven sustav. Tako se, primjerice, može reći kako je jezik društvena pojava vezana uz postojanje govorne zajednice, psihološka činjenica koja je vezana uz čovjekovu društvenu konstituciju, ali i, na određen način, zatvoren sustav znakova. Jezik je najsnažnije obilježje naroda, što se konkretno hrvatskoga jezika tiče, u najstarijim zapisima na staroslavenskom jeziku, riječ *jezik* značila je i jezik i narod. Jezikom se narod međusobno prepoznaje i identificira sa svima onima koji govore jezikom koji govornik razumije.

2. Slavenski jezici kao podskupina indoeuropskih jezika

Pradomovina Slavena nalazila se u istočnoj Europi sjeverno od Karpata, čiji su susjedi bili Balti na sjeveru, Iliri i Kelti na zapadu, Tračani na jugu i iranska plemena na istoku. Slavenski jezici pripadaju indoeuropskoj jezičnoj porodici koju čine još latinski, grčki i sanskrt, a anatolijski, indoiranski i grčki potvrđeni su i smatraju se najstarijim ograncima indoeuropskih jezika koji su postojali još prije 1500. godine prije Krista. Struka smatra kako se indoeuropski prajezik razdvojio između 3500. i 2500. godine prije Krista, a baltoslavenski jezik da se osamostalio oko 1500. godine prije Krista. Slijedom toga, pretpostavlja se, da je do konačnoga izdvajanja slavenskih jezika došlo između 700. i 200. godine prije Krista.¹

Govoreći o indoeuropskim jezicima, potrebno je podsjetiti kako se oni prostiru od Indije do zapadne Europe te su po toj značajki i dobili naziv. Usprkos tomu, prostor ih bitno ne obilježuje budući da na tom području postoje jezici koji ne pripadaju indoeuropskoj skupini, a to su primjerice mađarski, finski i estonski, koji čine posebnu, ugro-finsku skupinu. Nadalje, indoeuropskim jezicima pripada mnogo raznih jezika za koje se zaključuje kako su međusobno srodni, a njihovim uspoređivanjima te istraživanjem i proučavanjem gramatičkih osobitosti dijele se u nekoliko skupina; indoiransku, albansku, grčku, italsku, keltsku, germansku i baltoslavensku. Ovu posljednju, baltoslavensku skupinu, čine baltička i slavenska podskupina.

Slavenski jezici broje danas više od 280 milijuna govornika, čime su u svijetu peta jezična skupina po veličini. Tri su skupine slavenskih jezika; istočnoslavenska, zapadnoslavenska i

¹ Nije suvišno navesti bitne godine budući da one pomažu pri shvaćanju evolucije jezika.

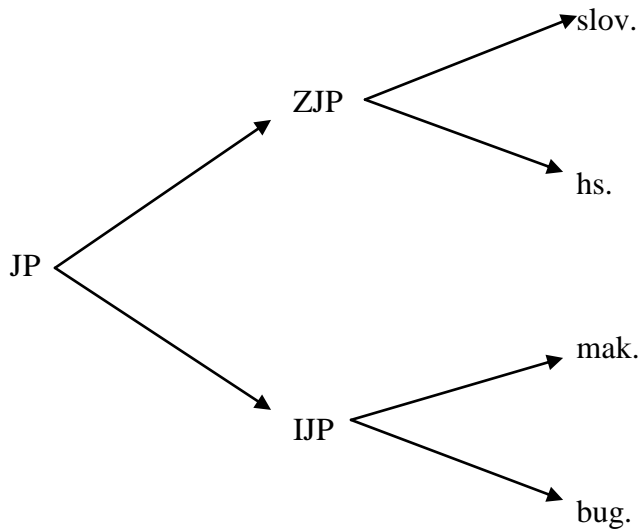
južnoslavenska, s najstarijim posvjedočenim jezikom - starocrkvenoslavenskim. Istočnoslavensku skupinu jezika čine ruski, bjeloruski, ukrajinski i rusinski, zapadnoslavensku poljski, kašupski, polapski, pomeranski, slovinski, češki, slovački, gornjolужиčki i donjolužički jezik, a južnoslavenski se jezici dijele na istočnu i zapadnu skupinu, od kojih istočnu skupinu čine bugarski i makedonski, a zapadnu slovenski, srpski, hrvatski i, u novije vrijeme bošnjački i crnogorski jezik.

U sferama struke postoje dugogodišnje rasprave o tome je li ili nije postojao južnoslavenski prajezik. U vezi s tim A. Meillet smatra da „[...] južnoslavenski jezici imaju malo istovjetnih inovacija, [...] A. Belić tvrdi da se s pouzdanošću može govoriti o jezičnoj zajednici svih južnih Slavena, [...] F. Ramovš misli da se sličnost južnoslavenskih jezika svodi jednostavno na njihov konzervativizam, a [...] iz svega bi toga izlazilo da su južnoslavenski jezici predstavljali relativno jedinstvenu jezičnu zajednicu. „(Moguš, 1971: 16-17)

2.1. Evolucija slavenskih jezika²

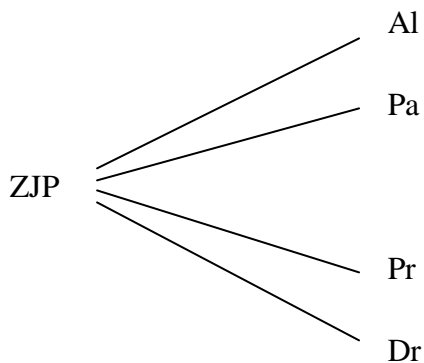
Kada se govori o jezičnoj evoluciji, misli se na izrazito stupnjevitu preobrazbu pojedinih jezičnih dijelova pri čemu „[...] jedni od njih gotovo neprimjetno zamjenjuju druge, mlađi starije, ali tako da ni u čemu ne ometaju komunikaciju među ljudima, tj. uzajamno prenošenje obavijesti.“ (Moguš, 1971: 12) Govoreći o evoluciji jezika, važno je podsjetiti kako se na nju gleda kao na odsječak promatranoga jezika u određenome vremenu. Tako se, primjerice, promatra li se dijakronijski dublje u povijest, prema Mogušu, mogu ustvrditi sve veće sličnosti između hrvatskoga i slovenskoga jezika, što govori da se evolucija tih dvaju jezika nije odvijala paralelno. Hrvatski, slovenski i srpski jezik su u daljoj prošlosti imali velikih sličnosti, a na temelju se rekonstrukcija može zaključiti kako su davno postojale četiri dijalekatske skupine razvijene iz zapadnog južnoslavenskog prajezika (ZJP). Slijedom toga, dolazi se i do spoznaje kako se, također dijakronijom, makedonski, bugarski i staroslavenski jezik mogu svesti na istočni južnoslavenski prajezik (IJP). Navedena dva južnoslavenska prajezika, kako je i ranije navedeno, zapadni i istočni, razvili su se iz južnoslavenskoga prajezika.

² Ovdje se pridjev *slavenski* (jezik) upotrebljavati za imenovanje određenoga slavenskoga idioma, a ne u primarnome smislu za imenovanje prvoga književnog slavenskoga jezika.

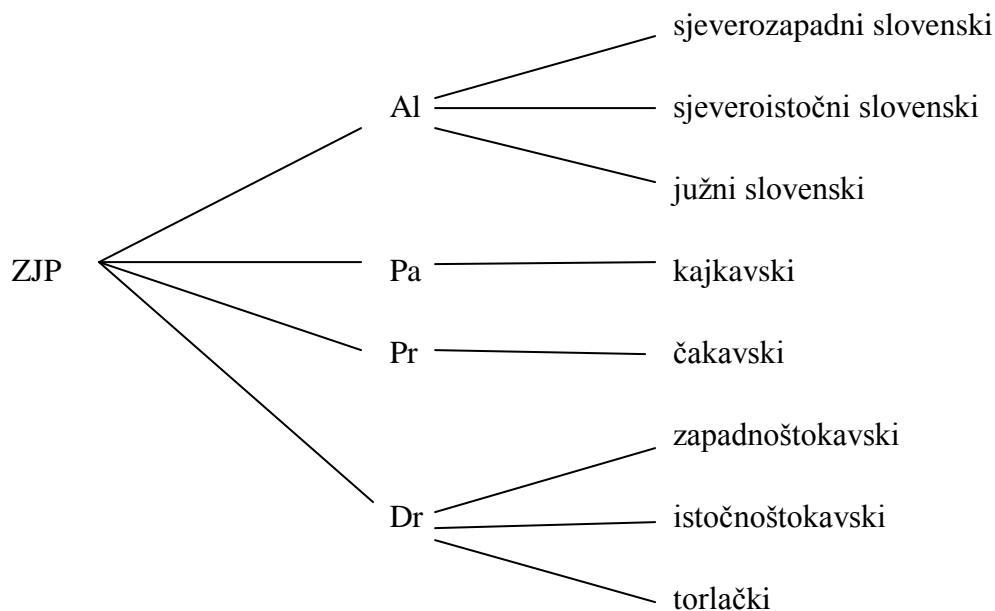
Slika 1. Shematski prikaz razvoja zapadnog i istočnog južnoslavenskog prajezika

Zapadni južnoslavenski prajezik sastoji se od četiri dijalekatske skupine koje su ime dobile prema geografskom položaju koji su zauzele pri dolasku na Balkan, a to su alpska (Al), panonska (Pa), primorska (Pr) i dinarsko-raška (Dr)

Slika 2. Shema dijalekatskih skupina koje su se razvila iz zapadnog južnoslavenskog prajezika.

Iz prethodne se sheme vidi da zapadni južnoslavenski prajezik ne bismo trebali smatrati jedinstvenom cjelinom, tim više uzme li se u obzir da su se iz alpske skupine razvili slovenski dijalekti, kajkavski iz panonske skupine, iz primorske čakavski, a iz dinarsko-raške skupine štokavski. Slovenski se dijalekti mogu svrstati u tri osnovne grupe, i to: sjeverozapadnu, sjeveroistočnu i južnu. Štokavski dijalekti čine također tri velike grupe: jedna je zapadnoštokavska, druga istočnoštokavska, a treća torlačka.

Slika 3. Shematski prikaz razvoja dijalekata u zapadnom južnoslavenskom prajeziku

Na temelju ovoga, zaključuje se kako je na hrvatsko-srpskom jezičnom prostoru bilo pet skupina dijalekata. Vremenom su se povećavale razlike između torlačke i dviju štokavskih skupina, a sasvim suprotno, povećavale su se sličnosti, odnosno, smanjivale su se razlike između zapadnoštokavske i istočnoštokavske skupine dijalekata, što govori da su dobivena dva štokavska narječja pa se može reći kako je hrvatskosrpski jezik imao četiri narječja; čakavsko, kajkavsko, štokavsko i torlačko. Ovo posljednje u nizu, torlačko, smješteno je na krajnjem jugu Srbije.

U sljedećim će poglavljima biti više riječi o jezičnoj zajednici dvaju slavenskih jezika, hrvatskog i srpskog, a težnja za njihovim ujedinjenjem postoji gotovo oduvijek.

3. Tijek razvoja hrvatskoga jezika od praslavenske jezične zajednice do Bečkog književnog dogovora 1850. godine

Slavska su plemena postupno naseljavala dijelove Balkana, a nerijetko su se pritom morala boriti s tadašnjim starosjediocima, iz čega je jasno da su Slaveni morali biti u doticaju s određenim jezicima koji su vjerojatno djelovali na njihov. U takvoj su situaciji Slaveni dolazili u kontakt s furlanskim, istroromanskim, dalmatskim, rumunjskim, ali i latinskim i grčkim jezikom. Taj je dio Balkana bio područje službenog latinskoga jezika pa se smatra kako su Slaveni tada

bili pod latinskom utjecajnom sferom. Grčki je jezik tada bio također jak pa se o njemu može govoriti kao o drugoj utjecajnoj sferi. U službenoj je uporabi grčki jezik bio na čitavom južnom i istočnom dijelu Balkana. Mogli su se zateći i jezici ilirskih i tračkih plemena te albanski jezik koji se kasnije razvio. Osim navedenih, važno je podsjetiti kako su ovim istim područjem „[...] krstarili Kelti, Gali, Germani, Avari i drugi, iako je njihov jezični utjecaj bio neznatan, dobit ćemo osnovnu predodžbu o lingvističkom mozaiku predslavenskog Balkana.“ (Moguš, 1971: 22) Imajući na umu ovu situaciju, jasno je kako je ona morala ostaviti svoj trag u jezicima južnih Slavena kojih „[...] ima nesumnjivo i u hrvatskosrpskom jeziku jer jezici neprestano međusobno interferiraju.“ (Moguš, 1971: 22) Ovaj prikaz valja uzeti u obzir kako bi se mogao, ako ne utvrditi, onda barem kako bi se nazrijelo stanje i sustav hrvatskoga jezika prije nego je dobio svoje pisane spomenike.³

Ćirilometodsko nasljeđe označuje početak hrvatske pismenosti i temelj je srednjovjekovnoj književnosti, čiji je izraz bio staroslavenski jezik hrvatske redakcije. Početak književnosti prati se od Bašćanske ploče (1100. godina) sve do danas. Sedamnaesto stoljeće obilježava jednostavna poučna književnost koja je snažno djelovala na jedinstvo književnoga jezika, a zahvaljujući tomu, „[...] položila je temelje književnoj porabi pučke štokavštine zapadnog tipa vrlo prikladne da je prihvatiti sve hrvatsko stanovništvo [...]“ (Katičić, 1992: 85), a taj je novi književni jezik morao uzimati svoju stilizaciju u velikoj mjeri od štokavske folklorne književnosti. Ta je ista folklorna koiné⁴ „[...] poslužila pri izgradnji književnoga izraza kod Hrvata koji je imao sva svojstva potrebna za odlučan pokret prema modernoj suvremenosti: imao je širok odjek, bio je blizak narodnim težnjama i potrebama [...]“ (Katičić, 1992: 86), a pridobio je i čakavsko područje. Osamnaesto stoljeće obilježilo je ujednačavanje štokavskog hrvatskog književnog jezika na istoku i jugu, čime je počelo njegovo standardiziranje iako taj standard nije bio dovoljno razvijen jer nije postojala eksplicitna norma, već samo uporabna. Devetnaesto stoljeće donosi nove probleme budući da se javljaju nove težnje za „[...] zbliženjem s ostalim južnoslavenskim narodima, osobito sa Srbima pod zajedničkim ilirskim imenom, što Srbi nisu nikada prihvatili.“ (Tanocki, 1994: 7) Ono što se moglo smatrati željom Srba bila je težnja za nametanjem, kao zajedničkoga jezika, srpski jezik, na štetu hrvatskoga. Naime, „hrvatski je štokavski standard bio od početka pod tako jakim utjecajem štokavske narodne književnosti, koja je poslije nadahnula i Karadžića [...]“ (Katičić, 1992: 92) Njegova su se rješenja temeljila na

³ Na temelju poredbenoga proučavanja među slavenskim i drugim jezicima s kojima su dolazili u dodir, dolazi se do rekonstrukcije sustava.

⁴ Koiné ž 2. Zajednički (i to govorni) jezik kojim se služi veći broj ljudi različitih dijalekata. Rječnička natuknica preuzeta iz: Vladimir Anić i dr. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Novi Liber, Zagreb, 2004, svezak 5, str. 132.

općem smjeru razvoja hrvatskoga te su bila skladna s hrvatskim tendencijama. Prvi je jači nalet srpskoga jezika izašao na vidjelo već na Bečkom književnom dogovoru 1850. godine.

3.1. Bečki književni dogovor

Nakon mnogih previranja, „[...] konačna je standardizacija hrvatskog književnog jezika izvedena u smislu Bečkoga dogovora [...]“ (Katičić, 1992: 95) koji je održan 28. ožujka 1850. godine. U Srbiji i Vojvodini trijumfirala je Karadžićeva reforma, čime je stvoren srpski standard. Sudionici Dogovora bili su srpski lingvisti Vuk Karadžić i Đuro Daničić te hrvatski književnici Ivan Kukuljević Sakcinski, Dimitrije Demetar i Ivan Mažuranić. Sastali su se kako bi se što više ujedini i složili u književnosti budući da „[...] nam je književnost raskomadana, ne samo po bukvi, nego još i po pravopisu [...]“.⁵ Rezultati su Dogovora potvrdili „[...] hrvatsku jezičnu praksu o uvođenju jedinstvenoga štokavskoga narječja za Hrvate i Srbe [...]“ (Tanocki, 1994: 7), a pri tome je važno imati na umu kako je Karadžić Hrvate štokavce smatrao katoličkim Srbima, a pravim Hrvatima smatrao je čakavce. To je, dakako išlo na štetu Hrvata i hrvatskoga jezika, ali će se posljedice osjetiti kasnije. Ono što je oduvijek jasno jest činjenica da se Bečkim dogovorom „[...] nije mogao nadomjestiti s jedne strane autonoman razvoj hrvatskoga jezika a s druge suvremenoga srpskoga književnog jezika.“ (Peti, 1995: 45) Pokušavajući pronaći naziv jezika koji će biti prihvatljiv i Hrvatima i Srbima, 1876. godine došlo je do rasprave u Hrvatskom saboru u kojoj su izneseni doista različiti nazivi za zajednički jezik. Prijedlozi su bili sljedeći: „[...] hrvatsko-slavonski jezik, hrvatski oli srbski, hrvatski ili srpski, hrvatsko-srpski, jugoslavenski.“ (Tanocki, 1994: 7-8) Budući da je imao ovlasti, tadašnji kancelar i kasniji hrvatski ban, Ivan Mažuranić preimenovao je izglasani naziv jezika te je tako jugoslavenski postao hrvatski jezik. Ovim je njegovim činom hrvatskom narodu i jeziku ispravljena nepravda, a jezik se tako nazivao u drugoj polovici devetnaestoga stoljeća i početkom dvadesetoga.

3.2. Hrvatski jezik pod drugim jačim udarom srpskoga

Pokušaji s Bečkog književnog dogovora i dalje su plantjeli, stanje u hrvatskome jeziku bivalo je sve gore. Đuro Daničić došao je u Zagreb godine 1867., a Jugoslavenska mu je akademija znanosti i umjetnosti povjerila pisanje „Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika“. Situacija se

⁵ Citat preuzet iz: R. D. Greenberg. *Jezik i identitet na Balkanu: raspad srpsko-hrvatskoga*, Srednja Europa, Zagreb, 2005, str. 177. (prilog br. 1)

pogoršala kad je Daničić u *ponuđenoj* nedoumici uočio prostor u kojem će za srpsko izdanje na prvo mjesto staviti pridjev *srpskoga*. To je bio potez koji se otvorio vrata mnogim inačicama naziva hrvatskoga i srpskoga jezika, a najviše su koristi od toga imali hrvatski vukovci pa je tako postupio i Tomo Maretić u imenu svoje „Gramatike i stilistike hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika“. I sam Tanocki kaže da su tim „[...] dvojnim nazivom produžene težnje za izjednačavanjem hrvatskoga i srpskoga jezika prema načelima Vuka Karadžića, a još više nastojanjem tadašnjih političkih vlasti koje su nametale osobine srpskoga jezika na štetu hrvatskoga.“ (Tanocki, 1994: 8) Ni stvaranje nove države 1918. godine, Kraljevine Jugoslavije, nije pridonijelo nikakvom boljitku, naprotiv, hrvatski je jezik zapadao u sve veće probleme. Srpski književni kritičar i književni povjesničar, smatran najvećim srpskim nacionalistom, Jovan Skerlić uveo je službeni naziv *srpsko-hrvatski* jezik, koji se još povremeno upotrebljavao u Hrvatskoj od ilirskih vremena, a u Srbiji je samo zamijenio tradicionalni naziv *srpski* jezik. On je, još 1913.⁶ godine, poslao anketu hrvatskim, srpskim i slovenskim kulturnim djelatnicima i javnim radnicima o izgradnji zajedničkoga jezika, a rezultati su bili krajnje razočaravajući za hrvatski jezik, iako anketa nije nikada završena zbog rata. Temeljna je ideja bila prihvatiti ekavštinu i latinicu.

„Jovan Skerlić, Istočno ili južno narječje, Srpski književni jezik, Beograd, 1913.⁷

Skerlićev niz *prednosti* istočnoga narječja (ekavštine) zbog kojih *zajednička srpsko-hrvatska književnost* treba biti pisana istočnim, ekavskim narječjem:⁸

1. Brojem veći i kulturom jači deo srpsko-hrvatskog naroda govori istočnim narječjem;
2. ekavsko je narječje bilo književno narječje i ranije i danas;
3. ekavsko narječje je prostije, jednostavnije, lakše; njime bez ikakvih poteškoća mogu pisati i jekavci i ikavci;
4. istočni narječje najzgodnije je za poeziju;
5. istočno narječje je ekspanzivno, ono ima silu stvari uza se, ono samo sobom pobeđuje i potiskuje južno narječje.“

⁶ U literaturi se spominje i 1912. i 1913. godina kada se govori o anketi koju je provodio Jovan Skerlić.

⁷ Iz knjige Ljudevita Jonkea, *Hrvatski književni jezik 19. i 20. st.*, Matica hrvatska, Zagreb, 1971., str. 201.

⁸ Budući da je riječ o navodu, srpski nije preveden na hrvatski.

Zahvaljujući „Pravopisu srpskohrvatskoga književnog jezika“ Aleksandra Belića, koji je izašao nakon Drugog svjetskog rata, naziv *srpskohrvatski* jezik ušao je u opću uporabu u Srbiji, a posljedica toga bila je činjenica da se isti naziv prihvatio i u svijetu. Iako je taj naziv u sebi sadržavao oznaku *hrvatskoga*, to se nije moglo uočiti jer taj jezik nije ni po čemu bio hrvatski.

3.3. Novosadski dogovor

Sljedeći iznimno snažni nalet srpskoga jezika na hrvatski dogodio se nakon Drugoga svjetskog rata, u vremenu socijalističke Jugoslavije kad su službenim jezicima bili hrvatski, srpski, slovenski i makedonski jezik. Međutim, 1954. organiziran je Novosadski dogovor koji je označio ukidanje tih jezika, hrvatski je bio u opasnosti, a ijekavica jedva spašena. Naime, Novosadskom je dogovoru prethodila anketa Matice srpske koja je provedena u rujnu 1953. godine o pitanjima *srpskohrvatskog* jezika i pravopisa. Ta se anketa može smatrati kopijom Skerlićeve ankete iz 1913. godine kojom je predlagao jezičnu unifikaciju „[...] tako da Hrvati žrtvuju ijekavicu, a Srbi ćirilicu kako bi se dobio zajednički i pojednostavljen jezik.“⁹ Nakon provedene ankete, prikupljenih odgovora i prigovora svih sudionika, u Novom je Sadu od 8. – 10. prosinca 1954. održan sastanak na kojemu je sudjelovalo dvadeset i pet književnika i jezikoslovaca te su zaključili kako je jedinstven književni jezik Srba, Hrvata i Crnogoraca, ali kako ima dva izgovora – ijekavski i ekavski. Uz dva pisma, latinicu i ćirilicu, i izgovori su bili ravnopravni. Jedinstveni jezik bio je hrvatskosrpski, odnosno srpskohrvatski. Očito je da su se zbog dvočlanoga naziva jezika na nečiju štetu, odnosno korist moralo provoditi (nasilno) jezično izjednačavanje, ali je to uvijek uspijevalo na štetu hrvatskoga jezika. Novosadskim pokušajem unifikacije hrvatski su jezikoslovci iz nepoznatih razloga, ali i pod svojevrsnom prisilom, potpisali zaključke koji nisu bili u interesu Hrvatske. Isticana je jedinstvenost Hrvata, Srba i Crnogoraca s ijekavskim i ekavskim izgovorom te jednakopravnost latinice i ćirilice. Službeni jezik bio je hrvatskosrpski, odnosno srpskohrvatski, ali se u službenim dokumentima koristilo srpskim jezikom i ekavicom. Sve je to rezultirao odlukom kako je izrada zajedničkoga hrvatskosrpskog/srpskohrvatskog pravopisa, terminoloških rječnika i pravopisa jedan od najhitnijih kulturnih i društvenih potreba. Komisija hrvatskih i srpskih stručnjaka trebala je izraditi nacrt pravopisa, a prije konačnoga prihvatanja nacrt je upućen društvima književnika, novinara, stručnih, znanstvenih i prosvjetnih djelatnika kako bi dali svoje mišljenje o njemu.

⁹ Citat preuzet s mrežne stranice Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. <http://www.ihj.hr/oHrJeziku-povijest-5.html> (3. rujna 2011.)

Sukladno navedenom, godine 1960. izašao je „Pravopis hrvatskosrpskoga/srpskohrvatskoga književnog jezika“, jedan pisan latinicom i ijekavicom („Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika“) u Zagrebu u izdanju Matice hrvatske, a drugi pisan ćirilicom i ekavicom („Pravopis srpskohrvatskoga književnog jezika“) u Novom Sadu u izdanju Matice srpske. Treba naglasiti kako je hrvatsko izdanje toga pravopisa prekinuti nakon druge knjige, tiskan je samo od slova A do slova K, dok je srpsko izdanje izašlo u svih šest predviđenih knjiga, iz čega se vidi kako je provedena unitarizacija na štetu hrvatskoga jezika.

U to su se vrijeme termini varijanta, idiom i izraz (izgovor) odnosili na govorenu, a ne na pisanu normu, a svaki je termin mogao biti modificiran dodavanjem pridjeva *standardni*. Veći dio službenih jezičnih priručnika koji potječu od Novosadskog dogovora imenuju jedinstveni jezik kao *srpsko-hrvatski ili hrvatsko-srpski književni jezik s dvjema standardnim varijantama*. Prva točka Novosadskoga dogovora potvrđuje primarnu podjelu unutar zajedničkog književnog jezika, dvije standardne varijante – istočna i zapadna. U točki četiri, koja se tiče ijekavskog i ekavskog izgovora, piše kako se te dvije varijante ne preklapaju s dvama izgovorima pa se analogijom dolazi do toga da se „[...] i zapadna i istočna varijanta mogu biti realizirane i kao ijekavski i kao ekavski izgovor.“ (Greenberg, 2005: 52) Tolerancija dvaju izgovora u okviru istočne varijante poslužila je Srbima za privlačenje Crnogoraca i zapadnih Srba ijekavaca.

Jezična je politika pedesetih i šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća bila izrazito sklona zadržavanju jedinstvenog srpsko-hrvatskog ili hrvatsko-srpskog jezika. Jasno je iz svega navedenoga kako je Novosadski dogovor samo nastavak Bečkog književnog dogovora iz 1850. godine kojim se htijelo približiti, složiti i ujediniti hrvatski i srpski jezik te da je namjera urodila plodom jer je u drugoj polovici devetnaestoga stoljeća i kod Hrvata i kod Srba pobijedio fonetski pravopisni princip, štokavski dijalekt i novi oblici i akcenti. Ova su zbivanja izazvala buru negativnih reakcija u Hrvatskoj, a bila su povodom Deklaracije o nazivu u položaju hrvatskog književnoga jezika.

3.4. Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika i događaji koji su uslijedili

Nezadovoljstvo hrvatskih jezikoslovaca i šire kulturne javnosti sve više je raslo nakon Novosadskog dogovora, a razlog nezadovoljstvu bilo je nazivanje *hrvatskoga jezika hrvatskosrpskim*. Složeni nazivi jezika nisu imali nikakvu podlogu, ali ni podršku hrvatskih i srpskih pisaca pa se od 1965. govori o zapadnoj/zagrebačkoj/hrvatskoj i

istočnoj/beogradskoj/srpskoj inačici istoga jezika. Vrhunac nezadovoljstva bio je 17. ožujka 1967. godine kada je u Telegramu, jugoslavenskim novinama za društvena i kulturna pitanja, objavljena Deklaracija o nazivu u položaju hrvatskog književnog jezika. Ono što je hrvatski narod htio jest služiti se vlastitim imenom budući da mu je to neotuđivo pravo, „[...] utvrditi jasnu i nedvojbenu jednakost i ravnopravnost četiriju književnih jezika: slovenskoga, hrvatskoga, srpskoga, makedonskoga. [...] Ustavna odredba o "srpskohrvatskom odnosno hrvatskosrpskom jeziku" svojom nepreciznošću omogućuje da se u praksi ta dva usporedna naziva shvate kao sinonimi, a ne kao temelj za ravnopravnost i hrvatskog i srpskoga književnog jezika [...].“¹⁰ Isto tako, ovim se činom željelo osigurati „[...] dosljednu primjenu hrvatskoga književnog jezika u školama, novinstvu, javnom i političkom životu, na radiju i televiziji kad se govori o hrvatskom stanovništvu, te da se službenici, nastavnici i javni radnici, bez obzira otkuda potjecali, službeno upotrebljavaju književni jezik sredine u kojoj djeluju.“¹¹ Deklaracija je doživjela osudu javnosti budući da je predstavljala jednostran potez, a popisale su je sve relevantne hrvatske kulturne i znanstvene ustanove i supotpisale tisuće hrvatskih intelektualaca i kulturnih radnika. Ono što je uslijedilo može se opisati jedino kao protuhrvatski nacionalizam. Cijela je ta buka u vezi s Deklaracijom označavala samo velikosrpske i unitarističke želje, a Srbi su pokušavali opravdati vlastite poteze idejom sveslavenskog bratstva i jedinstva. Izneseni su negativni stavovi vezani uz Novosadski dogovor, a njome se još hrvatska strana odriče zaključaka tog istog dogovora. Hrvatska strana odustaje od rada na zajedničkom rječniku, a organizira izradu novoga pravopisa. Nekoliko godina kasnije, hrvatska književnost i filologija bivaju progonjene, a ukinuta je i središnja kulturna i književna ustanova hrvatskoga naroda – Matica hrvatska. Nekako u isto to vrijeme spaljen je već tiskani „Hrvatski pravopis“ koji je modernizirana inačica Broz-Boranićeva pravopisa. Dalibor Brozović je u studenome 1971. godine obznanio „Deset teza o hrvatskom standardnom jeziku“. U prvim trim tezama govori o pitanjima planiranja statusa, među kojima je i definicija hrvatskoga standardnog jezika. O ostalim će tezama u kasnijim poglavljima biti više riječi. Među ostalim, Brozović i opravdava potpisnike Novosadskoga dogovora na sljedeći način:

„To su bila teška vremena. Morali su se praviti privremeni kompromisi kako bi se moglo napredovati po obrascu "korak natrag, dva koraka naprijed", ali ponekad nisu pomagali ni taktički kompromisi i mnogi su borci za hrvatski jezik na razne načine stradavali; svi su bili zapostavljeni u svakom pogledu. Tko je bio po strani, nije morao doduše praviti nikakvih

¹⁰ Citat preuzet iz: Vladimir Anić i dr. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Novi Liber, Zagreb, 2004, svezak 12, str. 286.

¹¹ Ibid.

djelatnih kompromisa, ali nije ništa pridonosio borbi – da su svi postupali tako, nakon gotovo pola stoljeća imali bismo u hrvatskome jeziku mnoge svršene činove i sloboda bi došla prekasno.“¹²

Godine 1971. u Londonu je tiskan „Hrvatski pravopis“ autorskog trojca koji su činili Stjepan Babić, Božidar Finka i Milan Moguš, a isti je taj pravopis popularno prozvan *Londoncem* jer je bio u Hrvatskoj zabranjen. Ovaj je pravopis ponovno objavljen 1990. godine doživjevši pravi uspjeh. Danas je on u sporednoj službenoj uporabi. „Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika“ Stjepka Težaka i Stjepana Babića iz 1973. godine te „Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika“ skupine autora iz 1979. imaju veliko značenje za suvremeni hrvatski jezik. Tu je, dakako, i časopis „Jezik“ čiji su se autori trudom i hrabrošću izborili i opstali do danas.

Političkom pobjedom 1990. godine, koja se vodila još od 1987., kad se Hrvatska nazivala SR Hrvatska, ostvarila se toliko iščekivana želja za vlastitim jezikom i imenom. Za to su zaslužne brojne ustanove i pojedinci, a ta je pobjeda zabilježena i u Ustavu Republike Hrvatske. Da je Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika doista bila od iznimne važnosti potvrđuje se činjenicom kako je nedugo nakon što je Franjo Tuđman postao predsjednikom Republike Hrvatske Matica hrvatska proglasila 13. do 17. ožujka Danima hrvatskoga jezika. Ti su dani sjećanje na 13. ožujka 1967. godine kada je Deklaracija potpisana, a onda i objavljena 17. ožujka. Brozović je negodovao i prigovarao Matici hrvatskoj u vezi s neuspješnom promocijom obilježavanja Dana hrvatskoga jezika te je izrazio nadu kako će Sabor RH formalno to podržati, što se i dogodilo 1997. godine. Naime, Sabor Republike Hrvatske donio je zakon o Danima hrvatskoga jezika koji sadržava propisanu odredbu „[...] da se u svim školama svakog ožujka ima posvetiti jedan nastavni sat Deklaraciji i tumačenju njenog značenja za hrvatski jezik.“ (Greenberg, 2005: 125)

4. Tijek razvoja srpskoga jezika od srednjovjekovne književnosti do 1990. godine

Tradicija bogate srpske srednjovjekovne književnosti temelji se na staroslavenskome jeziku srpske redakcije koja je pripadala slavenskomu sklopu. Između tradicionalnoga staroslavenskog i narodnog jezika nije bila oštra, već je postojalo mnoštvo prijelaznih stilova pa je tako nastao „[...] izdiferenciran srpskoslavenski jezični kompleks [...]“ (Katičić, 1992: 96) Taj je jezik

¹² Citat preuzet iz: R. D. Greenberg. *Jezik i identitet na Balkanu: raspad srpsko-hrvatskoga*, Srednja Europa, Zagreb, 2005, str. 125.

predstavljao sve ono što je bilo tada potrebno, a razvojem građanstva srpskoslavenski je književni jezik doživio vrhunac. Katičić piše kako je oko 1730. godine napušten srpskoslavenski književni jezik, koji se počeo sjedinjavati s narodnim jezikom, zamijenjen staroslavenskim jezikom ruske redakcije. Taj se novi jezik, ruskoslavenski, smatrao velikim autoritetom. No, širenjem pismenosti i bogaćenjem građanstva, uloga je ruskoslavenskoga jezika postajala sve manjom pa se krajem osamnaestoga i početkom devetnaestoga stoljeća počeo oblikovati novi književni jezik, slavenosrpski. Slavenosrpski se jezik razvijao, a standardizacija je krenula smjerom suvremenoga ruskog jezika. Nedugo nakon toga, javila se potreba za jezikom koji će biti prihvatljiv i koji će narod moći upotrebljavati. Rješavanje toga problema na sebe je preuzeo Vuk Karadžić koji se borio sam protiv svih. Naime, on je shvaćao problem i vidio je njegovo moguće rješenje. Osnovicom standardnoga jezika smatrao je štokavsku folklornu koine jer je bila „[...] bliska širokim slojevima srpskog naroda, velikoj većini Srba, svima koji su govorili štokavskim dijalektima.“ (Katičić, 1992: 100) Slijedom događaja, o srpskom štokavskom standardu može se govoriti od četrdesetih godina devetnaestoga stoljeća, no to je službeno potvrđeno tek 1868. godine. Širenje je srpskog jezika počelo nakon Drugog svjetskog rata i to kad su Novosadskim dogovorom 1954. godine izjednačeni hrvatski i srpski jezik na štetu hrvatskoga. „Najjači je otpor nasilnomu jezičnom izjednačavanju pružen u Hrvatskoj, što je dovelo do konačne pobjede hrvatskoga književnog jezika 1989. i 1990. godine.“ (Tanocki, 1994: 11) Moderni je srpski jezik opisan u gramatikama Mihaila Stevanovića i rječniku Miloša Moskovljevića. Djela reprezentativna za najnoviji razvoj su opsežne morfosintaktičke studije Ivana Klajna i Radoja Simića te nedovršeni "Rečnik srpskohrvatskog narodnog i književnog jezika" u izdanju Sanu (godine 2006. izašao je 17. svezak).

5. O nazivima jezika

„*Hrvatski ili srpski, hrvatsko-srpski, odnosno srpsko-hrvatski, hrvatski, hrvatski književni, srpski, srpski ili hrvatski književni, srpskohrvatski književni i narodni, hrvatskosrpski književni, srpskohrvatski književni, književni jezik Hrvata i Srba u Hrvatskoj, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, [...] hrvatski ili srpski standardni, hrvatski standard(ni), srpski standard(ni) [...]*“ (Peti, 1995: 16), sve su to nazivi jezika koji se se koristili kako bi se imenovao hrvatski, odnosno srpski jezik. Mirko Peti piše kako bi najbolje bilo kada bi u javnoj uporabi bio jedan jezik, odnosno jedno ime za isti taj jezik, i to onaj koji je povijesno i sociokulturološki izrastao i standardizirao se. Time bi se riješile mnoge nedoumice i problemi. Prije svega, u tom

bi slučaju izostalo pitanje nacionalne isključivosti jezika, a ostvario bi se višestoljetni san Slavena, posebno onih južnih, o jednome jeziku. Dakako, nije bilo jednostavno pa se u sve to umiješala politika čiji je plod u devetnaestome stoljeću bio naziv *hrvatski ili srpski jezik*. Općenito se tada razvija svijest o nazivu jezika jer on najbolje označuje integritet i određeno političko pravo, a to političko značenje jezika jedno je od primarnijih. „Tako se npr. na inzistiranju na samo jednom nazivu za jezik: srpskohrvatski/hrvatskosrpski, ili samo hrvatski ili samo srpski, često ni pojmovno ni terminološki ne razlikuje jezik kao cjelina, dijasistem, od svog standardiziranog oblika, genetski se vid jezika ne razlikuje od kulturološkog, ni pokušaj uvođenja tih razlika na teorijskom planu ima znatnijih implikacija na nužnost razlikovanja određenih tipova situacija u jezičnoj zbilji.“ (Peti, 1995: 225) Naziv je nastao od dvaju već postojećih naziva za dva jezika, hrvatskoga i srpskog, pri čemu rastavni veznik sugerira kako se radi o slobodnom izboru, jednom jeziku koji se može smatrati hrvatskim jednako koliko i srpskim. Takva se formalizacija jezika smatra iznimno neodgovornim postupkom u kojemu se ne vodi računa niti o lingvističkim niti političkim pitanjima. Bez ikakvog se teorijskog uporišta govori o jednom jeziku kojim se služe i Hrvati i Srbi jer se Hrvati mogu služiti srpskim jednako kao i Srbi hrvatskim jezikom, a to nije dovoljno da se imena jezika izjednačavaju jer se oba naroda služe, uz svoj, i jezikom onoga drugog. Taj se lingvistički model ujedinjenja dvaju jezika smatrao istovremenim političkim i znanstvenim činom. Dva su južnoslavenska jezika, hrvatski i srpski, barem metodološki iskazala ogromni napredak činom ujedinjenja. Tako se dijelom naizgled ostvario san o zajedničkom jeziku Slavena. Ono što je presudilo ujedinjenju jest slična „[...] gramatička struktura i temeljni leksik [...]“ (Peti, 1995: 18). Sporno u vezi s tim jezikom jest različito shvaćanje društvenog funkcioniranja te pojave, koju su jedni smatrali apstraktnim sustavom, a drugi konkretnim jezikom. To je prvo shvaćanje jezika moralo podrazumijevati istovremeno supostojanje više drugih jezika, a drugo je shvaćanje takvo da se sve više od jednoga jezika briše te je razmišljanje o takvom jeziku moguće samo na razini spekulacija. Spekulativan je jer se inzistira samo na jednom obliku u javnoj uporabi, a nije jedini legitiman pa to dovodi do privida, a Peti smatra kako se tim jezikom ne može stvarati književnost budući da taj jezik nije onaj oblik koji se upotrebljava, već apstraktna forma koja pojedincu nudi na izbor jezične instrumente kojima će se služiti (imajući na umu da je jedan jezik nastao ujedinjenjem dvaju jezika). Pri osvjeteljavanju ovoga fenomena, u literaturi se može pronaći pojam dogovorne lingvistike, dakako, slikovito rečeno. Uvedena je u devetnaestome stoljeću Bečkim književnim pa u dvadesetom Novosadskim dogovorom, a traje gotovo još uvijek. Da dogovaranje u vezi s jezikom ima više štete nego koristi dokazuje činjenica da se Bečkim književnim dogovorom „[...] o jeziku nije mogao nadomjestiti s jedne strane autonoman razvoj suvremenoga hrvatskoga

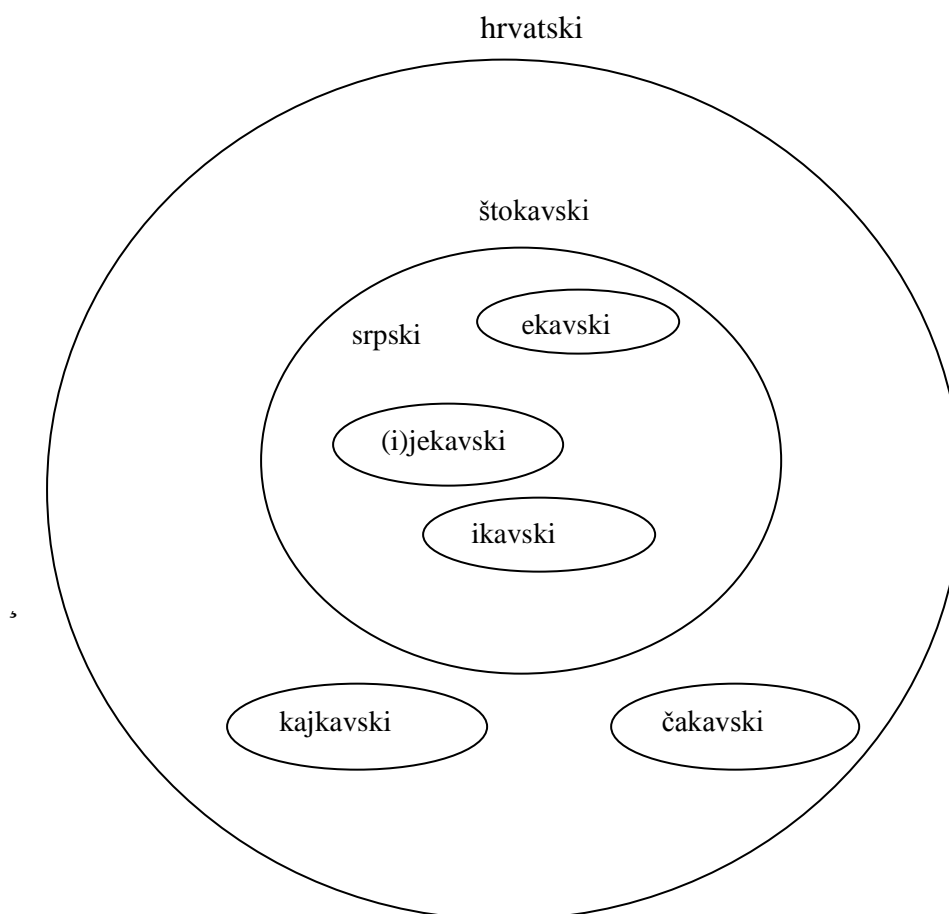
a s druge suvremenoga srpskoga književnog jezika.“ (Peti, 1995: 45) U središtu zanimanja ovakve politike jest jedan jezik koji se smatra nečim što treba podijeliti prema političkim načelima. U vezi s jezikom ne može se dogovarati niti pregovarati, da bi on nastao, potrebno ga je stvoriti i razvijati. Još je jedna činjenica koja ide u prilog tome da, konkretno, Hrvati i Srbi ne bivaju u istome jeziku jer Hrvati govore, uz štokavsko, i čakavskim i kajkavskim narječjem i pišu latinicom, a Srbi se služe samo štokavskim te pišu ćirilicom.

Važno je spomenuti kako je još davne 1877. godine Mihovil Pavlinović pisao kako „[...] ne opstoji niti jedan narod koji bi se zvao Serbo-Hrvati pa tako ne može biti ispravan ni naziv *srpsko-hrvatski jezik* [...]“ (Kačić, 1995: 71). Prihvatiti ovakav naziv jezika za Hrvate bi značilo odreći se povijesti i potvrda za vlastiti jezik. Nazvati jezik *hrvatskim ili srpskim* značilo je izjednačiti hrvatski i srpski jezik, a preimenovati jezik u srpskohrvatski/hrvatskosrpski označavalo je zemljopisnu bliskost. Navedeni nazivi jezika oduvijek su bili zbunjujuća tvorevina i postojali su u samo nekoliko jezičnih priručnika i drugih djela kako bi se radilo na pokušaju razvijanja jezika kao takvog. Hrvatski su i srpski jezik poprilično različiti, postoje razlike u rječniku i sintaksi, ali i sličnosti u nekim načelima kao i u drugim slavenskim jezicima.

Pod nazivom srpskohrvatski u praksi se upotrebljava srpski, i to kao ona inačica koja zamjenjuje ostale. Srbima taj naziv odgovara jer je u to vrijeme bio najmnogoljudnija nacija te je na temelju određenih shvaćanja imao najviše prava na jezik te u takvim okolnostima prodire i u hrvatski jezik te ga iskorištava u vlastitu korist. Istovremeno govoreći, naziv hrvatskosrpski nema nikakvih koristi kao što to ima naziv srpskohrvatski. Štoviše, hrvatskosrpski ne dobiva ništa, a gubi mnogo jer tim nazivom se ne uočava niti jedan relevantan lingvistički sadržaj više nego ga ima naziv hrvatski u kojemu su sadržana sva tri narječja kojima Hrvati govore, a Srbi ne, a to su uz štokavski, i čakavski i kajkavski. Čakavsko se narječje smatra najizvornijim hrvatskim narječjem jer se u njemu čuvaju praslavenski novouzlazni i staro mjesto naglaska. Isto tako, i kajkavština je izvorna, ali je bliska i slovenskim narječjima. Dopuštanje inačica u nazivu za hrvatski i srpski jezik (*hrvatskosrpski, srpskohrvatski, hrvatski ili srpski, srpski ili hrvatski*) otvara pitanje koji je to jezik kojemu su hrvatski i srpski inačice. Druga je stvar kada se govori o inačicama jednoga jezika pa se nabrajaju dubrovačka, zagrebačka ili koja druga koja govori o bogatstvu jednoga jezika. Kaže se da jezik s dvjema inačicama su zapravo dva jezika. Nadalje, Stjepan Babić je govorio kako se hrvatski jezik razvio samostalno, neovisan o srpskom jeziku iako su vukovci na određen način djelovali u smjeru približavanja hrvatskoga srpskomu jeziku.

Slijedom navedenoga, političke malverzacije u nazivu jezika išle su u prilog samo Srbima i srpskom jeziku.

I sam se Stjepan Babić pitao „[...] je li hrvatski jezik poseban južnoslavenski (jugoslavenski) jezik ili je zapravo jedan jezik sa srpskim poznat pod imenom srpskohrvatski“ (Babić, 2004: 11), no kasnije je isto tako i sam dao odgovor da se utjecaj na jezik vidi iz činjenice da je stvaranje slobodne hrvatske države imalo gotovo presudnu ulogu pri formiranju hrvatskoga jezika.

Slika 4. Sustav narječja u hrvatskom (i srpskom) jeziku.¹³

¹³ Shema preuzeta iz: Miro Kačić, *Jezikoslovna primišljanja*, Pergamena, Zagreb, 2001., str. 123.

5.1. Međunarodni nazivi jezika

Republika Hrvatska je međunarodno priznat pravni i politički entitet s vlastitim imenom i hrvatskim jezikom. Iako je prethodna rečenica točna i ima svoje uporište u činjenicama, neke pak druge činjenice govore kako to baš i nije tako, barem ne u poimanjima nekih drugih naroda.

Ovdje se donosi primjer koji će jasno ići u prilog činjenicama kako hrvatski i srpski jezik nikako ne mogu biti jedan, odnosno kako ne mogu imati jedno zajedničko ime. Recept koji slijedi je na srpskom jeziku, a glasi:¹⁴

„Čorba od kolerabe sa pečenicom. Sitno iseckati crni luk, pa ga popržiti u Zepter posudi. Dodati kolerabi supu i kuvati 15 minuta. Propasirati čorbu. Dodati pavlaku. Ukrasiti pečenicom, isečenom na rezance, kao i listićem peršuna.“

(*Kuvar, Zepter Internacional, Linz, 1991, str. 55*)

Isti bi taj recept na hrvatskom jeziku glasio:

„*Juha od korabice s pečenicom. Sitno isjeckati (crveni) luk, pa ga popržiti u Zepter posudi. Dodati korabici juhu i kuhati 15 minuta. Propasirati juhu. Dodati vrhnje. Ukrasiti pečenicom, izrezanom na rezance, kao i listićem peršina.*“¹⁵

Kurzivom su otisnuti promijenjeni dijelovi.

Ono što ovaj primjer donosi jesu dvanaest razlika u trideset i pet riječi, odnosno trideset i pet posto recepta donosi razlike između hrvatskoga i srpskoga jezika. Upravo zbog takvih i sličnih situacija, tekstovi su se saveznih zakona u vremenu komunističke Jugoslavije objavljivali na sva četiri jezika; hrvatskom, srpskom, makedonskom i slovenskom. Nije ni čudno kako su i inozemne radiopostaje priređivale emisije za Hrvate i Srbe na jednom od jezika, primjerice *BBC, Voice of America, Deutsche Welle*. Ovu posebnost poprilično teško prihvaćaju poneka inozemna sveučilišta, leksikografske ustanove i „[...] knjižnice koje predmet za hrvatski i srpski jezik i njihove kulture nazivaju *srpskohrvatski (Serbo-Croatian, serbokroatisch, serbo-croate)*, uglavnom zbog inercije prošlih shvaćanja i teškoća konkretnih prestrukturiranja slavističkih

¹⁴ Primjer preuzet iz: Vladimir Anić i dr. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Novi Liber, Zagreb, 2004, svezak 12, str. 297.

¹⁵ U pažljivom hrvatskom jeziku bilo bi i drugih razlika, npr. recept ne bi bio u infinitivu, nego u imperativu, ili bezlično: Propasiraj juhu. Propasirajte juhu. Juha se propasira: nije baš jasno što znači pečena, možda bi trebalo pečenka: u Zepter posudi trebalo bi u Zepterovoj posudi ili u posudi Zepter, ali budući da se danas i u hrvatskome piše kako je u gornjem tekstu, takvi se primjeri ne navode kao razlike.

odjela.“ (Anić, 2004: 297) Usprkos tomu, na tim se sveučilištima uči ili srpski ili hrvatski jezik budući da se on konkretno ostvaruje i uči, bez obzira na naziv *srpskohrvatski*. Pogleda li se Univerzalna decimalna klasifikacija (UDK), koja se koristi u mnogim europskim zemljama, a uvela ju je Međunarodna organizacija za standardizaciju (ISO) sa sjedištem u Švicarskoj, napravljena davno prije raspada Jugoslavije, vidjet će se da srpski jezik ima jedan broj (808.61) i oznaku „sr“, a hrvatski jezik drugi broj (808.62) i oznaku „hr“. *National Library of Medicine* u Sjedinjenim Američkim Državama koristi klasifikaciju jezika koja razlikuje Serbo-Croatian (Cyrillic) i Serbo-Croatian (Roman). Lista *Language subheadings for catalogers* jasno dokazuje kako se radi o dvama jezicima. Ondje se ono što je napisano latinicom svrstava u Serbo-Croatian (Roman), a ono što je napisano ćirilicom u Serbo-Croatian (Cyrillic). Objasnjava se to i političkim razlozima „[...] jer se u Ustavu Republike Hrvatske, i kada je ona bila u sastavu Jugoslavije, jezik nazivao hrvatskim.“ (Kačić, 2001: 141)

Osamanest je godina bilo potrebno kako bi se međunarodno priznao hrvatski jezik i dodijelila mu se bibliografska upotreba nacionalne oznake „hrv“ koja bi označavala djela napisana na hrvatskome jeziku. Za potpunu neovisnost i međunarodno priznanje hrvatskoga jezika veliku zaslugu imaju istraživanja međunarodne slavistike koja su dokazala kako je srpsko-hrvatski politički konstrukt koji nikada i nije postojao kao jedan standardni jezik.

Uz to, u svijetu se još uvijek nude tečajevi *srpsko-hrvatskog*, ali i *srpskog/hrvatskog/bošnjačkog* jezika. „Jasno je da je srpsko-hrvatski od 1991.-1992. službeno prestao postojati u zemljama nasljednicama Jugoslavije. Sve su se strane složile da zajednički jezik treba odbaciti i da ga, po svoj prilici, nikada više ne treba oživiti.“ (Greenberg, 2005: 27) Jezici nasljednici srpsko-hrvatskog jezika su srpski, hrvatski, bošnjački/bosanski¹⁶ i crnogorski.

Sljedeći oglas za učitelja bošnjačkog jezika ocrta stupanj zbuđenosti stranih promatrača do kojeg je doveo raspad srpsko-hrvatskog jezika:

„Tražimo učitelja "bošnjačkog" (jezika) za zanimljivo namještenje u službi federalne vlade (u ovom se kontekstu "bošnjački" odnosi na izrazito kolokvijalan oblik srpsko-hrvatskoga koji upotrebljavaju stanovnici Bosne i Hercegovine; taj je jezik opisan kao "srpski s više turskih riječi i izraza ubačenih u njega nego što je uobičajeno")... Bilo bi poželjno da učiteljev materinji jezik bude bosanski iz sela ili provincije i bilo bi poželjno da je u zadnje vrijeme proveo znatan dio vremena u zemlji te da je dobro upoznat s općeprihvaćenim jezičnim uzusom i s općom

¹⁶ I bošnjački i bosanski su zastupljeni u literaturi kao nazivi za jedan jezik, ali se češće upotrebljava naziv bošnjački.

kulturnom/političkom klimom. Treba biti obrazovan i sposoban primijeniti svoje znanje i iskustvo u radu s odraslima koji uče jezik.“¹⁷

6. Hrvatski jezik

Hrvatski je jezik standardni jezik Hrvata u Republici Hrvatskoj koja se od Savezne Republike Jugoslavije odvojila 26. lipnja 1991. godine te odonda postoji kao samostalna država. Hrvatskim se jezikom danas služi oko šest milijuna ljudi. Problem je u hrvatskome jeziku taj što još uvijek ne postoji unificirani pravopis, a isto tako, hrvatski jezik još uvijek nema niti svoj normativni rječnik. Suvremeni je hrvatski jezik razvio svoje posebnosti na fonološkoj, morfološkoj, tvorbenoj, sintaktičkoj, leksičkoj i stilskoj razini, ali i svoj grafijski sustav.

6.1. Pismo, izgovor, pravopis

Ustavnom je Republike Hrvatske uređeno pitanje jezika i pisma, prema čemu je službeni jezik hrvatski, a pismo latinično (latinica). Ta je latinica prilagođena hrvatskome jeziku u devetnaestome stoljeću, a tu je prilagodbu izvršio Ljudevit Gaj pa se njemu u čast hrvatska latinica naziva gajicom. Latinična slova navode se ustaljenim redom koji se po prvim slovima naziva abeceda, a ona se sastoji od dvadeset i sedam slova i triju dvoslova.

Tablica 1.

Aa	Dd	Gg	Ll	Oo	Tt
Bb	Dž/dž	Hh	Lj/lj	Pp	Uu
Cc	Đđ	Ii	Mm	Rr	Vv
Čč	Ee	Jj	Nn	Ss	Zz
Ćć	Ff	Kk	Nj/nj	Šš	Žž

Dž/dž, Lj/lj, Nj/nj iako dvoslovi, označuju po jedan glas. „U tuđicama su mogući i q, w, x, a u abecednom nizu dolaze; q iza p, a w, x, y iza v“. (Rehder, 2011: 252)

¹⁷ Primjer preuzet iz: R.D. Greenberg. *Jezik i identitet na Balkanu: raspad srpsko-hrvatskoga*, Srednja Europa, Zagreb, 2005, str. 28.

Posljednje izdanje „Hrvatskog pravopisa“ bilo je 1996. godine, sve se piše dosljedno malim slovima, osim osobnih imena, oblika uljudnoga govora i prve riječi u rečenici. Pravopis je fonetski, prema Rehderu, ali fonološko-morfonološki prema Stjepku Težaku i Stjepanu Babiću.¹⁸ Ako se kaže da je pravopis fonetski, to znači da se stvarni izgovor lako može otkriti iz pisma pa se regresivna asimilacija po zvučnosti uglavnom uzima u obzir: *težak*, ali *teška* (< *tež-ka*), jednako tako i pojednostavljivanje asimiliranih skupina *sudac*, ali *suca* (< *sut-ca* < *sud-ca*). U nekim je slučajevima dopušteno i etimološko pisanje.

6.2. Glasovni sustav

Glasovni sustav hrvatskoga jezika obuhvaća pet monofonških samoglasnika (a, e, i, o, u), dvoglasnik/diftong /ⁱe/ (pisano kao ije) i samoglasno r (r), koje je ipak suglasnički fonem i zbog toga ne može biti u slogotvornom položaju. Dvoglasnik /ⁱe/ uvijek je dug. Sustav slogotvornih fonema (samoglasnika) s prozodijskim vrijednostima koje se odnose na kvantitetu i intonaciju pokazuje najviše dvadeset i četiri mogućnosti u naglašenim prvim slogovima višesložnih riječi, a u zanaglasnim slogovima najviše dvanaest mogućnosti, a ista je situacija u srpskom jeziku, o kojemu će kasnije biti više riječi. Najvažnije morfološke alternacije su one suglasničke, primjerice alternacije a : Ø (zovem : zvati), e : Ø (perem : prati), o : e (gradom I jd. : poljem I jd.), l : o (govorila : govorio). Suglasničke alternacije (osim alternacija nastalih jednačenjem) su: prva i druga palatalizacija; k : č : c (*junak* : *junače* : *junaci*, N jd., V jd., N mn.), g : ž : z (*bubreg* : *bubreže* : *bubrezi*), h : š : s (*siromah* : *siromaše* : *siromasi*), a osim palatalizacija, dolazi i do sljedećih alternacija; t : ć i d : đ (*smrt* : *smrću*, *gladiti* : *gladen*), s : š i z : ž (*pisati* : *pišem*, *dizati* : *dizem*) te b, p, v, f, m : blj, plj, vlj, flj, mlj (*kapati* : *kapljem*). Što se tiče povijesne fonologije, vidi se da je u skupinama tort-, tolt-, tert-, i telt- provedena metateza likvida s duljenjem, a ona je zajednička i češkom i slovačkom jeziku, npr. *zolto* > *zlato* > *zlato*.

¹⁸ Više o tom pogledati u: Težak, S. i Babić, S. *Gramatika hrvatskoga jezika, priručnik za osnovno jezično obrazovanje*, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 44.

6.3. Fleksijska morfologija

6.3.1. Imenice

U hrvatskom se jeziku razlikuju tri sklonidbene vrste imenica, a te se vrste određuju obzirom na nastavak u genitivu jednine. *A*-vrsti pripadaju imenice muškoga i srednjega roda, *e*-vrsti uglavnom imenice ženskoga roda, a *i*-vrsti imenice ženskoga roda.

Tablica 2.¹⁹

	<i>a</i> -skupina		<i>e</i> -skupina	<i>i</i> -skupina		
	muški	srednji	ženski	Ženski		
Jd. N	govor	mjest-o	žab-a	narav	ličnost	Pomisao
G	govor-a	mjest-a	žab-e	narav-i	ličnost-i	pomisl-i
D	govor-u	mjest-u	žab-i	narav-i	ličnost-i	pomisl-i
A	govor	mjest-o	žab-u	narav	ličnost	Pomisao
V	govor-e	mjest-o	žab-o	narav-i	ličnost-i	pomisl-i
L	govor –u	mjest-u	žab-i	narav-i	ličnost-i	pomisl-i
I	govor-om	mjest-om	žab-om	narav-i	ličnost-i	pomisl-i
Mn. N/V	govor-i	mjest-a	žab-e	narav-i	ličnost-i	pomisl-i
G	govor-a	mjest-a	žab-a	narav-i	ličnost-i	pomisl-i
D/L/I	govor-ima	mjest-ima	žab-ama	narav-ima	ličnost-ima	pomisl-ima
A	govor-e	mjest-a	žab-e	narav-i	ličnost-i	pomisl-i

Od morfoloških alternacija vide se rezultati prve odnosno druge palatalizacije te nepostojano *a*, dok jednosložne i neke dvosložne riječi produljuju u množini svoju osnovu pomoću *-ov*, npr. *grad* > *gradovi*. Proširak *-ev* dobivaju imenice kojima osnova završava na nepčanik, npr. *prišt* > *prištevi*. One imenice koje u jednini završavaju na *-in* u množini ga gube, primjerice *građanin* > *građani*.

„Nesklonjiva je jedna imenica srednjeg roda na *-a doba* (također *doba*), uz koju postoji i sklonjiva istoznačnica ženskog roda *doba* (*e*-tip).“ (Rehder, 2011: 257) I još neke od imenica proširuju svoju osnovu s *-en* (*vrijeme* > *vremena*), *-et* (*tele* > *teleta*), *-es* (*čudo* > *čudesas*) i *-er*

¹⁹ Tablica preuzeta iz: Rehder, Peter. „Hrvatski“, u: *Uvod u slavenske jezike*, Osijek, 2011., str. 256.

(*mati* > *matere*). Padežni sinkretizam očituje se u množini u dativu, lokativu i instrumentalu, ali i u jednini.

6.3.2. Pridjevi

Kao što je to slučaj i u ostalim slavenskim jezicima, i hrvatski jezik razlikuje kvalitativne, odnosno i posvojne pridjeve koji imaju kategorije roda, broja i padeža, a razlikuju se određeni i neodređeni oblik. Neodređeni se pridjevi muškog i srednjeg roda sklanjaju kao imenice *a*-vrste, oni ženskog roda kao imenice *e*-vrste. Pridjevi mogu biti dijelom imenskoga predikata i tada se upotrebljava samo neodređeni oblik, npr. *student je mlad*, dok posvojni pridjevi na *-ov*, *-ev* i *-in* imaju samo neodređenu sklonidbu. Određeni se pridjevi sklanjaju kao 'tvrde' zamjениčke osnove.

Komparativ pridjeva tvori se tako da se pozitivu dodaju sufixi *-ji*, *-iji* i *-ši* (*mlad* > *mlađi*, *star* > *stariji*, *lijep* > *ljepši*), a superlativ tako da se komparativu doda prefiks *-naj* (*najveći*).

6.3.3. Zamjenice i brojevi

Hrvatski jezik poznaje osobne, posvojne, pokazne, upitne, odnosno i neodređene zamjenice. Osobne su zamjenice *ja*, *ti*, *on*, *ona*, *ono*, *mi*, *vi*, *oni*, neke od posvojnih su *moj*, *tvoj*, *naš*, od pokaznih su *taj*, *ovaj*, *onaj*, upitnih i odnosnih su *tko*, *što*, *koji*, *čije*, a neodređene se tvore od upitno-odnosnih zamjenica dodavanjem prefikasa *ne-*, *ni-*, *i-*, *gdje-*, *što-* (*netko*, *nitko*, *itko*, *gdjekoji*, *štošta*). Osobne zamjenice i povratna zamjenica *se* razlikuju broj i padež, a u trećoj osobi i rod. Povratna zamjenica *se* nema nominativ. Zamjenice imaju i svoj enklitični odnosno nenaglašeni oblik (*me* < *mene*, *te* < *tebe*, *ga* < *njega*...) i tada mogu stajati samo iza riječi koje imaju vlastiti naglasak. Posvojne zamjenice sklanjaju se kao određeni pridjevi kojima osnova završava na meki suglasnik, a pokazne zamjenice i odgovarajuće pridjevske sklanjaju se kao pridjevi.

Glavni brojevi jedan, jedna, jedno (1) i redni brojevi prvi (1.), drugi (2.), treći (3.)... sklanjaju se kao pridjevi, brojevi stotina (100), tisuća (1000), milijun i milijarda sklanjaju se kao imenice, a brojevi od pet (5) se ne sklanjaju. Po mekoj se sklonidbi sklanjaju neodređeni brojevi.

6.3.4. Glagoli

Glagoli u hrvatskom jeziku imaju gramatičke kategorije vremena (prezent, perfekt, pluskvamperfekt, imperfekt, aorist, futur I. i futur II.), načina (indikativ, imperativ i optativ), osobe (prva, druga i treća), broja (jednina i množina), vida (svršeni i nesvršeni) i stanja (aktiv i pasiv). Mogu se razvrstati prema infinitivnoj i prezentskoj osnovi u šest vrsta; 1. nema osnovskoga tvorbenog morfema u infinitivu i aoristu, 2. osnovski su tvorbeni morfemi u infinitivu *-nu*, a u prezentu *-n*, 3. infinitiv završava na *-eti* ili *-ati*, 4. infinitiv završava na *-iti* ili *-i*, 5. infinitivna osnova na *-a*, osim onih s prezentskom osnovom na *-i*, 6. infinitivna osnova na *-ova*, *-eva*, *-iva*, prezentska na *-u*. Nepravilni glagol *biti* u prezentu i aoristu razlikuje naglašene i nenaglašene oblike, od kojih je *jesam* nesvršeni, a *budem* je svršeni.

Prezent se tvori od prezentske osnove svršenih i nesvršenih glagola i četiriju vrsta osobnih nastavaka: *-em*, *-jem*, *-im* i *-am*, aorist se tvori od infinitivne osnove svršenih glagola i dviju vrsta osobnih nastavaka: *-h*, *-Ø*, *-Ø*, *-smo*, *-ste*, *-še* i *-oh*, *-e*, *-e*, *-osmo*, *-oste*, *-oše*, a imperfekt se tvori od prezentske osnove nesvršenih glagola i triju vrsta osobnih nastavaka: *-ah*, *-aše*, *-aše*, *-asmo*, *-aste*, *-ahu*, *-jah*, *-jaše*, *-jaše*, *-jasmo*, *-jaste*, *-jahu* i *-ijah*, *-ijaše*, *-ijaše*, *-ijasmo*, *-ijaste*, *-ijahu*. Ova tri glagolska vremena čine jednostavna glagolska vremena.

Perfekt je prošlo glagolsko vrijeme koje se tvori od nesvršenog prezenta pomoćnog glagola *biti* i glagolskog pridjeva radnog svršenih i nesvršenih glagola. Pluskvamperfekt je pretprošlo glagolsko vrijeme koje se tvori od perfekta ili imperfekta pomoćnog glagola *biti* i glagolskog pridjeva radnog. Futur I. tvori se od infinitiva i prezenta pomoćnog glagola *biti*, a futur II. tvori se od dvividnog prezenta pomoćnog glagola *biti* i glagolskog pridjeva radnog.

6.4. Tvorba riječi

U hrvatskom jeziku postoje brojni afiksi – prefiksi stoje ispred korijena riječi, a sufiksi se dodaju iza korijena riječi, a tvorba riječi poznaje i prijevoje, slaganje te velik broj posuđenih afiksa. Neki od prefiksa su *među-*, *nad-*, *pod-* (*međukat*, *nadmoć*, *podstuknja*). –Ač, –ac, –ar su samo od nekih sufiksa koji su karakteristični imenički sufiksi. Često se susreće da prefiksacija i sufiksacija dođu zajedno, npr. *bez-bol-nost*. Primjer je prijevoja riječ „[...] *navesti* : *navoditi* : *navadati* prema korijenu *ved-* [...]“ (Rehder, 2011: 262) Prefiksi se grčkoga i latinskog podrijetla mogu pronaći u tvorbi imenica, npr. *neo-*, *kvazi-*, *pseudo-*...

6. 5. Sintaksa

Neobilježen red riječi u rečenici u hrvatskom jeziku obično podrazumijeva redosljed subjekt – predikat – objekt. Što se tiče kategorije živosti, ograničena je na jedninu muškoga roda te odvaja imenice koje označuju živa bića od ostalih imenica muškoga roda na način da se umjesto akuzativa rabi genitiv. Posebna se pozornost pridaje sročnosti u imenskim i glagolskim izrazima, a iznimke su slučajevi nepodudaranja prirodnoga i gramatičkog roda, npr. *sluga* (muški spol, ali je gramatički rod ženski).

6.6. Leksik

Osim velikoga broja slavenskih riječi u hrvatskome jeziku, u njemu se može naći i dosta riječi njemačkoga podrijetla (*kuhati* < *kochen*), češkoga (*naslov*, *časopis*), mađarskoga (*varoš*), dalmatskoga (*blitva*) i talijanskoga (*škura* 'kapak na prozoru' < *scuro* 'mračan'). Osim riječi stranoga podrijetla, primjećuje se velik broj internacionalizama poput *plejbeka*, *tinejdžera* i sl., ali i trend oživljavanja starog hrvatskog leksika (*oživljenice* poput 'Čestit Božić' umjesto 'Sretan Božić') kao i novotvorenice (*zrakomlat*). U prilog ovome ide činjenica kako je to pokazatelj sociolingvističkih težnji u smjeru razgraničavanja od srpskoga jezika.

7. Srpski jezik

Srpski je jezik standardnim jezikom Srba u Saveznoj Republici Jugoslaviji koja postoji od svibnja 1992. godine. Procjenjuje se da oko dvanaest milijuna ljudi govori srpskim jezikom. Sa slovenskim i hrvatskim jezikom čini skupinu južnoslavenskih jezika.

7.1 Pismo, pravopis, izgovor

Saveznim je ustavom srpski jezik određen kao službeni, a uz njega je službeno pismo ćirilica koja se sastoji od trideset slova.

Tablica 3. Srpski ćirilčni alfabet

Аа	a	Ее	e	Лл	l	Пп	p	Фф	F
Бб	b	Жж	ž	Љљ	lj	Рр	r	Хх	H
Вв	v	Зз	z	Мм	m	Сс	s	Цц	C
Гг	g	Ии	i	Нн	n	Тт	t	Чч	Č
Дд	d	Јј	j	Њњ	nj	Ћћ	ć	џџ	Dž
Ђђ	đ	Кк	k	Оо	o	Уу	u	Шш	Š

Navedeni oblik ćirilice poznato je od Save Mrkalja i Vuka Karadžića koji je i uveo slova љ (od л + њ) i њ (od н + њ), preuzeo je starije ћ i uz njega načinio ђ. U srpskolatinični alfabetu postoji dvadeset i sedam slova te tri dvoslova.

Tablica 4. Srpskolatinični alfabet

Aa	a	Dž/dž	џ	Ii	и	Nn	н	Šš	Ш
Bb	б	Đđ	ђ	Jj	j	Nj/nj	њ	Tt	Т
Cc	ц	Ee	Е	Kk	к	Oo	о	Uu	У
Čč	ч	Ff	Ф	Ll	л	Pp	п	Vv	В
Ćć	ћ	Gg	Г	Lj/lj	љ	Rr	р	Zz	З
Dd	д	Hh	Х	Mm	м	Ss	с	Žž	Ж

Pravopis srpskoga jezika je uglavnom fonetski i slaže se s Karadžićevim motom „Piši kako govoriš“.

7.2. Glasovni sustav

U srpskom jeziku postoji šest slogotvornih/samoglasničkih fonema i dvadeset i pet neslogotvornih/suglasničkih fonema, a kao i u hrvatskome jeziku, i u srpskome fonem *r* može biti slogotvoran, dakle, samoglasničkim se fonemima smatraju *a*, *e*, *i*, *o*, *u* i *ɾ*. Praslavenski se jat u ekavskome govoru razvio u kratko ili dugo *e* (*mleti*, *mleko*). Izgovor je samoglasnika u srpskom

jeziku jasan, a dugi i kratki samoglasnici imaju i razlikovno značenje. Što se tiče naglaska, u srpskom je jeziku on slobodan odnosno nikad ne stoji na posljednjem slogu višesložne riječi, a u fleksiji jedne riječi on je često pokretan, npr. *mlàdīć* ‘mladić’, *mladića* u genitivu jednine. Jednako kao i u hrvatskome jeziku, i ovdje sustav slogotvornih fonema ima u prvim slogovima višesložnih riječi ima najviše dvadeset i četiri mogućnosti, a u zanaglasnim slogovima najviše dvanaest. I u srpskom jeziku postoje intonacijske i kvantitativne opreke, baš kao i u hrvatskome.

Od dvadeset i pet suglasničkih fonema, samo je pet palatalnih. Oprekom po zvučnosti obuhvaćen je velik broj suglasnika. Od morfoloških alternacija, postoje one naslijeđene iz praslavenskog jezika, ali i one koje su rezultat prve i druge palatalizacije te: *a ~ Ø* (*starac > starca*) i *o ~ e* (*konj > konjem*). Što se tiče povijesne fonologije, važna je metateza likvida koja je istovjetna onoj u hrvatskom jeziku.

7.3. Fleksijska morfologija

7.3.1. Imenice

Imenska sklonidba obuhvaća imenica s kategorijom roda (muški, ženski i srednji), broja (jednina i množina, dvojina više ne postoji) i padeža (nominativ, genitiv, dativ, akuzativ, instrumental, lokativ i vokativ). Sklonidbenoj vrsti *a* pripadaju imenice muškoga roda koje završavaju na suglasnik, iskonski 'meki' i 'tvrđi' te imenice srednjega roda koje završavaju na *-o* ili *-e* (народ, село). Imenice ženskoga roda koje završavaju na *-a* i nekoliko imenica muškoga roda koje također završavaju na *-a* (жена) pripadaju sklonidbenoj vrsti *b*, a imenice ženskoga roda koje završavaju na suglasnik ili *o < l* (радост) sklanjaju se po vrsti *c*.

Tablica 5.²⁰

	vrsta a		vrsta b	vrsta c		
	muški r.	srednji	ženski	ženski r.		
Jd. N	народ	село	жена	ствар	радост	Мисао

²⁰ Tablica preuzeta iz: Rehder, Peter. „Srpski“, u: *Uvod u slavenske jezike*, Osijek, 2011., str. 286.

G	народа	села	женѐ	ствари	радости	Мисли
D	народу	селу	жени	ствари	радости	Мисли
A	народ	село	жену	ствар	радост	Мисао
I	народом	селом	женѡм	стварју/и	радошћу/и	мишљу/и
L	народу	селу	жени	ствари	радости	мисли
V	народе	село	жено	ствари	радости	Мисли
Mn. N	народи	села	жене	ствари	радости	Мисли
G	народā	селā	женā	ствари	радости	Мисли
L, D, I,	народима	селима	женама	стварима	радостима	мислима
A	народе	села	жене	ствари	радости	Мисли

„Meka' paradigma imenica m. roda razlikuje se od 'tvrde' u I i V jd. (*мужем, мужу*), a u imenica s. roda u N, A i I jd. (*поље, пољем*). Jednosložne i neke dvosložne imenice m. roda u množini proširuju osnovu sufiksom *-ов-* odn. *-ев-*, npr. *град* 'grad', N mn. *град-ов-и, муж-ев-и*.“ (Rehder, 2011: 286) Posebno je u množini zamjetan sinkretizam nastavaka gdje DLI završavaju na *-има* (muški, srednji; ženski rod tipa c) odnosno *-ама* (žen.), G mn. većinom na *-ā-* (tip c na *-ū* odnosno *-ију*), kao i u I jd. (tip a: *-ѡм* i b: *-ом*).

7.3.2. Pridjevi

Pridjevi u srpskom jeziku imaju neodređeni (kraći) i određeni (dulji) oblik. Neodređeni se oblik rijetko upotrebljava, a određeni oblik ima zamjeničke nastavke kao i 'tvrde' zamjeničke osnove, a od 'mekih' se razlikuju još samo u nominativu jednine srednjega roda. Neodređeni i određeni oblici imaju iste nastavke za sva tri roda u G (*-их*) i DIL (*-им*).

„Pridjevi tvore komparativ sufiksima *-иш*, *-ју*, *-ију* (*лтиш* 'ljepši', *млћū* < *mladji* 'mlađi', *нвијū* 'noviji') i sklanjaju se kao meki pridjevi; superlativ se tvori od komparativa plus prefiks *nâj-* (*nâjлешшū, nâjмлћū*).“ (Rehder, 2011: 287)

7.3.3. Zamjenice i brojevi

Osobne zamjenice kao i povratna razlikuju broj i padež za treću osobu jednine i rod u genitivu, dativu i akuzativu jednine i množine uz riječi s naglaskom, a imaju i svoje enklitički oblik. Važno je za naglasiti kako povratna zamjenica nema nominativ ni množinu. Što se tiče zamjenica, situacija je kao i u hrvatskome jeziku, posvojne zamjenice sklanjaju se kao posvojni pridjevi, a jednako tako i odnosne zamjenice. Po 'tvrdoj' se promjeni sklanjaju pokazne zamjenice i upitna zamjenica *ko* (u hrvatskom je *tko*) te još neodređene i niječne.

„Glavni brojevi *један, једна, једно* ‘1’, *сттина* ‘100’, *хиљада* ‘1000’, *милион* ‘milijun’, *милијарда* ‘milijarda’ i redni brojevi *први, други, пети* ‘1., 2., 5.’ itd. sklanjaju se kao ‘tvrđi’ pridjevi; *дв, дв* ‘2’, *три* ‘3’, *четири* ‘4’ čuvaju ostatke stare sklonidbe. Neodređeni broj *сав* (premetanjem od **вьсь*), *све, сва* ‘sav’ sklanja se po 'mekoj' promjeni (kao *трећу* ‘3.’) (*свѣга, свѣму*).“ (Rehder, 2011: 288)

7.3.4. Glagoli

Prezent, perfekt, futur I., aorist, imperfekt, pluskvamperfekt i futur II. su glagolska vremena, a indikativ, kondicional i imperativ (uz neku vrstu optativa) su glagolski načini koje poznaje srpski jezik. Glagoli u srpskom jeziku razlikuju prezentsku i infinitivnu osnovu. Od prezentske se osnove tvore prezent i imperfekt, a od infinitivne aorist i sva složena glagolska vremena.

Prema prezentskoj osnovi postoje tri glavne konjugacijske vrste, koje se dalje dijele prema njihovoj infinitivnoj osnovi:

1. *a*-glagoli na *-ам, -аи, -а, -амо, -ате, -ају* (1., 2., 3. os. jd./mn.);
2. *e*-glagoli na *-(j)ем, -(j)еш, -(j)е, -(j)емо, -(j)ете, -(j)у*;
3. *i*-glagoli na *-им, -ии, -и, -имо, -ите, -е*.

Jedinim se atematskim glagolom smatra glagol *бити* ‘biti’ (prezent: *јѐсам, јѐси, јѐ(сте), јѐсмо, јѐсте, јѐсу*, enklitični: *сам, си, је* itd. niječni oblik: *нисам, ниси, није* itd.).

Perfekt se tvori od aktivnoga participa perfekta i pomoćnoga glagola *бити* ‘biti’, ali uz glagol obično nema osobne zamjenice (*гледали смо* ‘gledali smo’), futur od kratkih oblika pomoćnoga glagola *хтети* ‘htjeti’ plus infinitiv (*ми ћемо видети* ‘mi ćemo vidjeti’) odnosno dodanih na

infinitiv koji je skraćen za *-mi* (*видећемо*). Aorist i imperfekt u razgovornom su jeziku postali rijetki (impf.: *учах, уцаше...* ‘učah, učaše’, aor.: *научих, научи...*), isto kao i pluskvamperfekt i futur II. (*био сам учио* ‘bio sam učio’, *будем питао* ‘budem pitao’). Kondicional sadašnji (i prošli, stari) tvore se od aktivnog participa perfekta + *бих, би, би, бисмо, бисте, бу* (+ akt. part. perfekta glagola *бити*): *ми бисмо питали* odn. *питали бисмо* ‘mi bismo pitali, pitali bismo’, *ми бисмо питали били* odn. *питали бисмо били* ‘bili bismo pitali’.

I u srpskom jeziku postoji kategorija glagolskog vida pa se razlikuju svršeni i nesvršeni oblik od kojih nesvršeni izriče trajnu radnju koja se razvija u vremenu, a svršeni označava ograničenu radnju.

7.4. Tvorba riječi

Sufiksima i prefiskima izvode se brojni novi leksemi u srpskom jeziku, a slaganje je manjega opsega. Tvorbeni sufiksi za vršitelja radnje su „[...] *-ac, -ica* (*star-ac* ‘starac’, *star-ica* ‘starica’), *-ar, -arka* (*pek-ar* ‘pekar’, *pek-ar-ka* ‘pekarica’), *-ik, -ica* (*bolesn-ik* ‘bolesnik’, *bolesn-ica* ‘bolesnica’), *-jak, -janka* (*sel-jak* ‘seljak’, *sel-janka* ‘seljanka’), *-ač* (*kov-ač* ‘kovač’); zatim *-telj* (*uči-telj* ‘učitelj’), *-inja* (*Srpk-inja* ‘Srpkinja’), naznake mjesta na *-janin, -janka* (*građ-anin, građ-anka* ‘građanin, građanka’), *-ište* (*igral-ište* ‘igralište’), *-njak* (*rib-njak* ‘ribnjak’), *-ara* (*piv-ara* ‘pivovara’), apstraktne imenice na *-ost* (*star-ost* ‘starost’), *-ota* (*lep-ota* ‘ljepota’), *-stvo* (*bogat-stvo* ‘bogatstvo’); umanjenice (deminutivi) na *-ac, -ica* (*brat-ac* ‘bratac’, *kuć-ica* ‘kućica’), *-ič, -čić* (*brod-ič* ‘brodić’, *sin-čić* ‘sinčić’); iz turskog jezika potječu sufiksi na *-ana* (*kaf-ana* ‘kavana’), *-džija* (*kafe-džija* ‘vlasnik kavane’).“ (Rehder, 2011: 290)

Od prefiksa najzastupljeniji su *bez-* (*bez-broj* ‘bezbroj’), *ne-* (*ne-vinost* ‘nevinost’, *ne-po-goda* ‘nepogoda, nevrijeme’), *pra-* (*pra-domovina* ‘pradomovina’), *sa-* (*sa-putnik* ‘suputnik’). Slaganje je kao način tvorbe riječi poprilično rijetko, npr. *ruk-o-vòdilac* ‘rukovodilac’, *oblak-ò-der* ‘neboder’.

Sufiksi *-ati, -iti, -ovati, -isati* u tvorbi glagola igraju manje su zastupljeni nego brojni prefiksi: *do-* (*do-voziti*), *iz-* (*iz-uzeti*), *na-* (*na-platiti*), *nad-* (*nad-vikati*), *o-* (*o-pisati* ‘o-pisati’), *od-* (*od-lomiti*), *po-* (*po-piti*), *pod-* (*pod-uzeti*), *pre-* (*pre-pisati*), *raz-* (*raz-bititi*), *s(a)-* (*s-leteti, s-plesti*), *u-* (*u-voziti*).

7.5. Sintaksa

U srpskom jeziku sintaksa ima slobodan red riječi, za razliku od hrvatskoga jezika u kojemu je to oznaka stila. Iako, jasno je kako u izjavnim rečenicama postoji redosljed: subjekt – predikat – objekt. Genitiv se rabi umjesto akuzativa, čime se naglašava kategorija živosti, ali se genitiv također rabi i za izricanje dijelnih i posvojnih odnosa, npr. *malo čaja, mnogo ljudi, čamac tvoje ćerke*. Nominativ u pravilu danas stoji kao dopuna predikatu, ali je u uporabi i instrumental, za lokativ se može kazati kako dolazi iza određenih prijedloga, a vokativ je ostao očuvan iako se primjećuje nedosljednost u uporabi.

Govoreći o sročnosti, vidljivo je kako se odstupanja javljaju samo pri razlikovanju gramatičkoga i prirodnog roda. Zanimljivo je kako u srpskom jeziku rečenični sklop nema posebno strogih pravila o vremenskom nizu. Present, perfekt i futur katkad mogu izricati i neka druga vremena, npr. *Ana je ušla u sobu. Sad joj sve ide od ruke., Stižemo sutra ujutro.*

7.6. Leksik

Suvremeni je srpski jezik većinu leksika naslijedio iz praslavenskoga jezika, dok su određeni praslavenski leksemi danas zastupljeni još samo u srpskom i hrvatskom jeziku, npr. *звожђе* ‘željezo’, *киша* ‘kiša’, *пролеће* ‘proljeće’. Uočava se i znatan utjecaj grčkoga jezika u posuđenicama *деспот* ‘despot’ i *спанаћ* ‘špinat’ te starije njemačke posuđenice *кухиња* ‘kuhinja’. Nekoliko stoljeća pod osmanslijskom vlašću također su vidljiva u leksiku jer osim turskih riječi, njihovim je posredovanjem u srpski jezik ušlo i više perzijskih i arapskih riječi.

Od kasnog osamnaestoga stoljeća u srpskom se jeziku povećavao broj germanizama (*штоф*) kao i prevedenica iz njemačkoga (*одбрана* ‘obrana’), ali i rusizama (*ваздух* ‘zrak’) i bohemizama (*часопис* ‘časopis’). U devetnaestomu i dvadesetom stoljeću jača utjecaj francuskog (*шарм*), ali i engleskog jezika na području tehnike (*бојлер*), kulture i mode (*тинејџер*) do sporta i slobodnog vremena (*спортмуз*) i informatičkoga nazivlja (*хардвер, диснечер*). Za razliku od hrvatskoga jezika, srpskom su jeziku purističke težnje relativno nepoznate.

8. Jezične nedoumice

8.1. Vozni red ili red vožnje

Oba ova izričaja znače isto, ali je razlika u njihovim jezičnouporabnim vrijednostima. Razlika je u posvojnem pridjevu (*vozni*) i posvojnem genitivu (*vožnje*). Naime, karakteristično je za hrvatski jezik da će se prednost dati uporabi posvojnoga pridjeva u odnosu na posvojni genitiv jer su izrazi u kojima on dolazi tipičniji za srpski jezik. Iako postoji *Vijeće Europe, Fakultet strojarstva i brodogradnje* te *red vožnje*, Tanocki upozorava kako je bolje koristiti posvojni pridjev od posvojnoga genitiva jer je „[...] stilski bolji i prilagodljiviji, a ujedno to je još jedna od karakterističnih hrvatskih jezičnih osobina, kao trajno obilježje hrvatske jezične prakse“ (Tanocki, 1994: 14) pa bi tada bilo *Europsko vijeće, Strojarsko-brodograđevni fakultet i vozni red*.

8.2. Biciklist ili biciklista

U riječima koje završavaju na *-ist* često se griješi u hrvatskome jeziku, npr. *telefonist, alpinist, ekonomist, bagerist...* Te riječi su stranoga podrijetla, ali s takvim nastavkom poznajemo i neke tipično hrvatske imenice poput *vezist, zborist, kraljist*. Smatra se kako ne bi bilo većih problema da u susjednom srpskom jeziku ne postoji skupina imenica koja završava na *-ista*. Razlike su sitne, ali su velike posljedice jer i ta razlika upućuje na to koliko su drugačiji hrvatski i srpski jezik jedan od drugoga. Kako ne bi bilo pogrešaka, imenice skupine *-ist* treba sklanjati kao imenice muškoga rada, npr. *jelen*.

8.3. Izvan ili van

Prijedlog *izvan* pripada karakterističnim hrvatskim jezičnim osobinama jer dolazi kao samostalna riječ uz genitiv ili kao prvi dio nekih pridjevnih složenica. Međutim, ovaj je prijedlog i stara slavenska riječ, zabilježena je i u riječniku Fausta Vrančića. Sastavljen je od dva dijela; prijedloga *iz* i prijedloga „[...] *van* jer se udvajanjem postiže jači dojam i jača jezična određenost.“ (Tanocki, 1994: 16) Najbitnije za hrvatsku jezičnu praksu jest neupotrebljavanje pridloga *van* jer je nehrvatski.

8.4. Dakanje

Dakanjem se naziva jezična pojava pretjerane uprabe veze *da + prezent*, npr. *idem da radim, hoću da spavam*. Takva je konstrukcija karakteristična za srpski jezik pa hrvatski stoga teži izbjegavanju toga. U hrvatskom se jeziku umjesto ove konstrukcije koristi *prezent + infinitiv*, npr. *idem raditi, hoću spavati*. Iako, potrebno je naglasiti kako se svaka konstrukcija *da + prezent* ne može izbjeći iz značenjskih i stilskih razloga, npr. *želim da radiš*. Ovo ne treba zbunjivati, već treba skrenuti pozornost za se uvijek primjeni infinitiv ukoliko je moguće jer je on neobilježen, a ako se ne može, treba to shvatiti kao bogatstvo hrvatskoga jezika. Naime, pretjerano dakanje treba izbjeći kako bi se hrvatski jezik oslobodio onoga što mu je ranije nametano.

8.5. Djelotvoran ili učinkovit

Ove se dvije riječi u hrvatskom jeziku smatraju istoznačnicama iako su samo bliskoznačnice čiju uporabu treba značenjski razgraničiti budući da *djelotvoran* znači *uspješan, pouzdan, snažan* i odgovara tuđici *efikasan*, dok riječ *učinkovit* označava *učinak, uspjeh i rezultat*. Pridjev je *djelotvoran* stara hrvatska riječ koja tvorbeno odgovara riječima *čudotvoran, mirotvoran i dobrotvoran*, a pronalazimo ga i u mnogim starijim rječnicima i književnim djelima starije i novije književnosti. Što se tiče riječi *učinkovit*, smatra se novijom hrvatskom riječi, a zabilježena je bila već u rječniku Ivana Belostenca u osamnaestome stoljeću. Prednost se daje riječi *djelotvoran* jer je *učinkovit* karakterističnija riječ za slovenski jezik. Iako, hrvatskome su jeziku potrebne obje riječi zbog jezičnoga bogatstva i raspodjele značenja jer npr. *igrač može biti učinkovit, a igra djelotvorna*.

9. O purizmu i tuđicama

Kada se govori o purizmu, obično se prvo pomisli na izbjegavanje riječi tuđega porijekla, „[...] čistunstvo se zamišlja kao alergija na posuđenice.“ (Katičić, 1992: 55) Purističnost je samo jedno od obilježja jezika jer jezik sam po sebi zahtijeva da se govoreći njime služimo onim izražajnim sredstvom koja mu pripadaju i koja su u njemu sadržana. Govoreći o jezičnom čistunstvu, važno je napomenuti kako se ono smatra svjesnim ograničavanjem izražajnih mogućnosti i odbijanje jezičnih sredstava tuđega porijekla. To odbijanje u konačnici se odnosi na trpljenje stilističke

osjetljivosti, smanjuje i koči stvaralački zamah i misaono bogatstvo, a to znači izrazitu odbojnost prema svim kovanicama. Sve ovo ne ide u prilog činjenici kako je hrvatski jezik, odnosno „[...] dokumenti javne upotrebe, pa i crkvena djela, otvoreniji su od najranijeg vremena stranim utjecajima i u sintaksi i u leksiku, bilo romanskim (latinskim, talijanskim, mletačkim, supstratskim dalmatskim), bilo crkvenoslavenskima.“ (Katičić, 1992: 56) Prve konkretnije naznake purizma u hrvatskom i srpskom jeziku vide se tijekom devetnaestoga stoljeća, a svaki je od navedena dva jezika imao svoj pristup u iskazivanju autentičnosti vlastitog jezika. Ono što je obilježilo politiku jezičnog purizma ili čistunstva u hrvatskom jeziku jest težnja za purizmom ponajviše u rječniku, a takav se purizam često ostvarivao uvođenjem arhaičnih, zastarjelih i novoiskovanih riječi. Purizam je u srpskom jeziku značio vjernost narodnom jeziku i prihvaćanjem riječi iz živoga govora. Za Srbe je „[...] dosezanje autentičnosti bilo moguće odbacivanjem svih riječi koje su smatrane umjetnima, knjiškima ili radikalno različitima od riječi koje su se upotrebljavale u običnom govoru.“ (Greenberg, 2005: 61) Hrvati su prihvaćali purizam zbog internacionalizama i eventualnih srbizama, a smatra se kako je najviše riječi njemačkoga porijekla. Ilirci su reagirali na velik broj tih njemačkih riječi u kajkavskom narječju i željeli su preporod kakav poznaje češki jezik. Hrvatski je jezik riječi svoje crpio iz urbanoga jezika, u kojemu su mnoge riječi iz područja tehnologije, znanosti, humanističkih studija i umjetnosti nedostajale pa se zato posezalo u druge jezike. I Ljudevit Gaj je uvidio potrebu za čišćim jezikom pa je tako polovicom devetnaestoga stoljeća izabrao južno štokavsko narječje za osnovicu novog hrvatskog jezika. To je narječje izabrano za osnovicu budući da je dubrovačka književnost cvjetala i imala dugu tradiciju. Sljedeći izraženi purizam trajao je od 1941.-1945. godine kada se vodilo za idejom o odstranjivanju svih srpskih riječi i kad se provodilo etničko čišćenje od srpskoga stanovništva. Osim toga, većina se riječi stranoga porijekla zamijenjivala hrvatskim riječima iz stare hrvatske književnosti ili novokovanicama.

Tablica 6.

riječi stranoga porijekla	hrvatske riječi
tramvaj	munjovoz
kvalifikacija	osposoba
regrutirati	novačiti
fotografija	svjetlopis
riboloviti	udičiti

Kasnije se polako napušta ekstremni purizam, ali je postojala razlika između istočne i zapadne inačice, od kojih je zapadna zadržala posebne hrvatske leksičke jedinice, a istočna je zadržala inetrnacionalizme i riječi stranoga porijekla.

Tablica 7.

izvorni hrvatski nazivi za mjesece	istočni oblici naziva za mjesece
siječanj, veljača, ožujak, travanj...	januar, februar, mart, april...
riječi slavenskog porijekla	riječi stranoga porijekla
tisuća	hiljada (grč.)
tajnik	sekretar (lat.)
susjed	komšija (tur.)
rajčica	paradajz (ger.)
nogomet	fudbal (eng.)

Budući da se radi o vremenu dok su još hrvatski i srpski narod bili u zajedničkoj državi, imali su dvije inačice za zajedničke administrativne termine, razlike su bile minimalne, tek fonetske. Takve su, primjerice, riječi općina (zapadna inačica) i opština (istočna inačica).

U vrijeme dok je Franjo Tuđman bio na vlasti (od 1990.-1999.), postojala je posebna osjetljivost prema pretpostavljenim srpskim riječima i, općenito, prema nehrvatskim riječima. Zbog ovakve su se situacije pojavili preskriptivni jezični priručnici koji su trebali poučiti hrvatsku javnost ispravno govoriti. Neki su predlagali posebnu pozornost usmjeriti na izbor pravilnijeg, „hrvatskijeg“ oblika u situacijama kada postoje dvostrukosti, no i sam se predsjednik Tuđman jednom prilikom zabunio posegnuvši za izrazitom istočnom inačicom. Smatra se kako je hrvatski purizam svoje uporište našao u devetanestome stoljeću, za vrijeme buđenja hrvatske nacionalne svijesti, a iako je početkom devedesetih godina prošloga stoljeća postao nešto agresivnijim, vjeruje se kako je purizam u Hrvata uvijek krasilo obilježje umjerenosti. Kad je šezdesetih godina devetnaestoga stoljeća pobijedilo vukovsko načelo, oni koji su planirali srpski jezik, htjeli su u standardni srpski jezik uključiti što više riječi iz narodnoga jezika budući da nemaju bogati pisani jezični korpus.

9.1. O purizmu iz „Braniča jezika hrvatskoga“ Nikole Andrića

Nikola Andrić u Pogovoru govori o tome kako je purizam veoma rana pojava, ali isto tako da je „[...] vjeran pratitelj hrvatskoga književnog jezika kroz sva njegova protekla stoljeća.“ (Andrić: 1997: 149) Govoreći o purizmu, važno je na umu imati činjenicu da na jezik utječu brojni izvanjezični čimbenici, a zahvaljujući tomu govori se o jezičnom purizmu i njegovu nejednaku trajanju, treba naglasiti i kako se nije uvijek jednako i intenzivno sustavno provodio. Također u Pogovoru, tvrdi se kako je devetnaesto stoljeće iznimno važno razdoblje u povijesti hrvatskoga jezika, pogotovo na purističkoj razini jer se o čistoći u jeziku brinu gotovo svi, čak i filozofi. Ovdje je potrebno, budući da se govori ponajprije o purizmu u devetnaestome stoljeću, naglasiti i podsjetiti na ime i značenja Bogoslava Šuleka koji je izvršio znatan utjecaj na hrvatski jezik. Ipak, najznačajnije je razdoblje purističke djelatnosti vrijeme osamdesetih i devedesetih godina devetnaestoga stoljeća, kada se dogodio „[...] vukovski prevrat.“ (Andrić, 1997: 150) Tadašnji su članci o purizmu imali izrazit naredbonosni karakter, a pri odlučivanju koje i kakve riječi mogu pripadati književnom jeziku, presudno je bilo „[...] stanje u (štokavskim) narodnim govorima i jeziku usmene narodne književnosti, oboje prema tome kako su zabilježeni u djelima Vuka Karadžića.“ (Andrić, 1997: 150) „Branič jezika hrvatskoga“ rezultat je autorovog izrazitog nezadovoljstva zbog čestih zastranjivanja i nepažnje na području purizma i norme hrvatskoga jezika (na području jezične kulture). Iako su neki tvrdili kako je hrvatski jezik još neutvrđen u usporedbi s ostalim jezicima velikih naroda, Andrić je to izričito negirao te smatrao kako ti isti svoj jezik trebaju učiti.

9.2. O tuđicama ili *Različit odnos hrvatskog i srpskog jezika prema tuđicama*²¹

Prilike su bile takve da je „stanovništvo središnjeg južnoslavenskog govornog prostora dolazilo, zbog tuđinskih upada, kulturnih veza i migracija, u kontakt s mnogim narodima neslavenskog podrijetla.“ (Greenberg, 2005: 65) Primjerice, Hrvati su oko osam stotina godina živjeli pod tuđinskom vlašću i tu su očitije njemačke posuđenice, a Srbi su oko pet stoljeća živjeli pod turskom vlašću, gdje su vidljivije one turske. Pri preuzimanju osobnih imena iz latinskog jezika, Hrvati su ih uvijek pokušavali fonetski prilagoditi, a Srbi su bili vjerni fonološkim obrascima iz grčkoga jezika. To se očituje uporabom fonema *b* u hrvatskom jeziku te uporabom fonema *v* u srpskom jeziku.

²¹ Primjeri preuzeti iz: Franjo Cipra. „*Različit odnošaj hrvatskog i srpskog jezika prema tuđicama*“, Novi list, I. god., br. 133 (rujan 1941), str. 6

Tablica 8.

u hrvatskom jeziku	u srpskom jeziku
Abraham	Avram
Betlehem	Vitlejem

Slijedom navedenoga, Srbi su u svoj jezik preuzimali glagolske sufikse toliko tipične za grčki jezik, a isti se ti sufiksi ne pronalaze u hrvatskome jeziku jer je on preuzimao glagolske sufikse iz njemačkoga. Preuzeti su sufiksi u srpskom jeziku *-isa*, a u hrvatskom jeziku *-ira*.

Tablica 9.

u hrvatskom jeziku	u srpskom jeziku
formulirati	formulisati
definirati	definisati
afirmirati	afirmisati
distribuirati	distribuisati

Osim navedenoga, neka od balkanskih obilježja iz grčkog, rumunjskog, albanskog, bugarskog i makedonskog jezika koja su se probila u istočnu inačicu i u novi srpski standard, su „[...] gubitak infinitiva, dativni oblik posvojne zamjenice za izražavanje posvojnosti i širenje glagolskih oblika za izražavanje vremena pomoću imati i pasivnog participa prošlog.“ (Greenberg, 2005: 65) Imajući na umu da je dosta vremena trajalo srpsko-hrvatsko jezično jedinstvo, nije ni čudno što su se neke posuđenice proširile iz istočne inačice u zapadnu i obratno. Postoje latinske, grčke i turske posuđenice koje su Hrvati prihvatili preko Srba, Crnogoraca i Muslimana, a njemačke su posuđenice Srbi prihvatili posredstvom Hrvata, a to su riječi poput *šnajderica* i *telefonirati*. Jednako tako, događalo se da su obje inačice, i zapadna i istočna, posuđivale gotovo identične oblike, ali s nekim razlikama u fonetskim varijacijama i sufiksaciji, što prikazuje i sljedeća tablica.

Tablica 10.

Fonetske varijacije	
u hrvatskom jeziku	u srpskom jeziku
šport	sport

filozofija	filosofija
milijun	milion
aktualan	aktuelan
konzul	konsul
demokracija	demokratija
španjolski	španski
razlike u sufiksaciji	
u hrvatskom jeziku	u srpskom jeziku
kolegica	koleginica
studentica	studentkinja
direktorica	direktorka
biciklist	biciklista
kolegij	kolegijum

Tuđice u srpskom za koje Hrvati već odavno imaju svoje zamjene, ali su ih Srbi uporno odbijali:

Tablica 11.

u hrvatskom jeziku	u srpskom jeziku
predujam	akontacija
mimohod	defile
tvornica	fabrika
draguljar	juvelir
časnik	oficir

Iste tuđice u oba jezika, s razlikom u rodu. Naime, tuđice koje su u srpskom jeziku u muškom rodu, u hrvatskom su u ženskom rodu, npr. *bilans, domen, filijal, front, konzol, legijon...* One tuđice koje su u srpskom jeziku zastupljene u ženskom rodu, u hrvatskom su u muškom rodu, npr. *afiniteta, aluminijska, arhiva, fotelja, plaketa, teritorija...*

Osim ovih, postoje i razlike u nastavcima u riječima stranoga porijekla. Hrvatske riječi imaju slovo *c*, a srpske imaju slovo *t*.

Tablica 12.

u hrvatskom jeziku	u srpskom jeziku
akrobacija	akrobatija
demokracija	demokratija
diplomacija	diplomacija
garancija	garantija

Velik je broj razlika između hrvatskog i srpskog jezika na početku ili u unutašnjosti riječi. Tako, primjerice, u riječima grčkoga porijekla glas *h* se sasvim odbacuje ili zamjenjuje glasom *j*, a gdje je u hrvatskom jeziku *k*, u srpskom je jeziku *h*.

Tablica 13.

u hrvatskom jeziku	u srpskom jeziku
h > j	
hijeroglif	ijeroglif
hijerarhija	ierarhija
u hrvatskom jeziku	u srpskom jeziku
k – h	
kaos	haos
kemija	hemija
klor	hlor

U sljedećoj će se tablici navesti još neki primjeri razlika između tuđica u hrvatskom i srpskom jeziku.

Tablica 14.

u hrvatskom jeziku	u srpskom jeziku
aleluja	aliluja
cedar	keđar
ocean	okean
centimetar	santimetar

klokan	kengur
smeđa	braon
siva	grao

I sam je Franjo Cipra u članku napisao kako je čudno koliko su bili osjetljivi prema hrvatskim riječima oni koji su se zalagali za narodno jedinstvo i jezično zajedništvo jer su Srbi uzimali odasvud riječi, samo ne iz hrvatskoga jezika. Iz svega se navedenoga vidi i jasno je kako tuđice povećavaju ionako već velik broj razlika između hrvatskoga i srpskoga jezika.

Zaključak

Proučavajući povijest hrvatskoga i srpskog jezika unutar skupine južnoslavenskih jezika, zaključuje se kako je put do suvremenosti odnosno suvremenoga stanja bio izuzetno naporan, prevrtljiv, a mnogokad i mukotrpan. Hrvatski se jezik razvijao stoljećima, ali promjene koje su mu se dogodile nisu uvelike promijenile njegovu strukturu, što se da zaključiti pri analizi svake jezične razine. Rezultati ovoga rada jasno daju do znanja kako je srpski jezik poprilično mlad jezik obzirom na hrvatski, čija je tradicija pisane i usmene riječi mnogo dulja. Budući da je situacija takva, ne mora čuditi da je srpski jezik na neki način potekao dijelom i od hrvatskoga jezika, a tomu u prilog ide i činjenica zajedničke folklorne koine. Promatrajući suvremenu situaciju na jezičnim razinama svatko će lako zaključiti kako su hrvatski i srpski jezik podosta slični, ali opet i dovoljno različiti da bi svaki od njih imao svoje ime za jezik, a ne kako je to u prošlosti bilo. Jedan od ciljeva ovoga rada bio je prikazati sličnosti i razlike između dvaju južnoslavenskih jezika, ali mora se zaključiti kako su hrvatski i srpski jezik dva najbližnja slavenska standarda uopće.

Literatura

1. Andrić, Nikola. *Branič jezika hrvatskoga*. Pergamena, Zagreb, 1997.
2. Anić, Vladimir i dr. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Novi Liber, Zagreb, 2004., svezak 12.
3. Babić, Stjepan. *Hrvanja hrvatskoga: hrvatski u koštacu sa srpskim i u klinču s engleskim*. Školska knjiga, Zagreb, 2004.
4. Brodnjak, Vladimir. *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika*. Školske novine, Zagreb, 1991.
5. Cipra, Franjo. *Različit odnošaj hrvatskoga i srpskoga jezika prema tuđicama*, Novi list, I. god., br. 133 (rujan 1941), str. 6.
6. Greenberg, R. D. *Jezik i identitet na Balkanu: raspad srpsko-hrvatskoga*. Srednja Europa, Zagreb, 2005.
7. Jonke, Ljudevit. *Hrvatski književni jezik 19. i 29. st.* Matica hrvatska, Zagreb, 1971.
8. Kačić, Miro. *Hrvatski i srpski: zablude i krivotvorine*. Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1995.
9. Kačić, Miro. *Jezikoslovna promišljanja*. Pergamena, Zagreb, 2001.
10. Katičić, Radoslav. *Novi jezikoslovni ogledi*. Školska knjiga, Zagreb, 1992.
11. Moguš, Milan. *Fonološki razvoj hrvatskoga jezika*. Matica hrvatska, Zagreb, 1971.
12. Peti, Mirko. *Jezikom o jezik: stavljanja i suprotstavljanja*. Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 1995.
13. Rehder, Peter. „Hrvatski“ u: *Uvod u slavenske jezike*, urednik Peter Rehder, preveo Ivan Jurčević, Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, Osijek, 2011., str. 251.-267.
14. Rehder, Peter. „Srpski“ u: *Uvod u slavenske jezike*, urednik Peter Rehder, preveo Ivan Jurčević, Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strpssmayera u Osijeku, Osijek, 2011., str. 280.-297.
15. Tanocki, Franjo. *Hrvatska riječ: jezični priručnik*. Matica hrvatska, Osijek, 1994.
16. Težak, Stjepko i Babić, Stjepan. *Gramatika hrvatskoga jezika: priručnik za osnovno jezično obrazovanje*. Školska knjiga, Zagreb, 2005.
17. <http://www.ihjj.hr/oHrJeziku-povijest-5.html> (3. rujna 2011.)